Bibliotek 1800

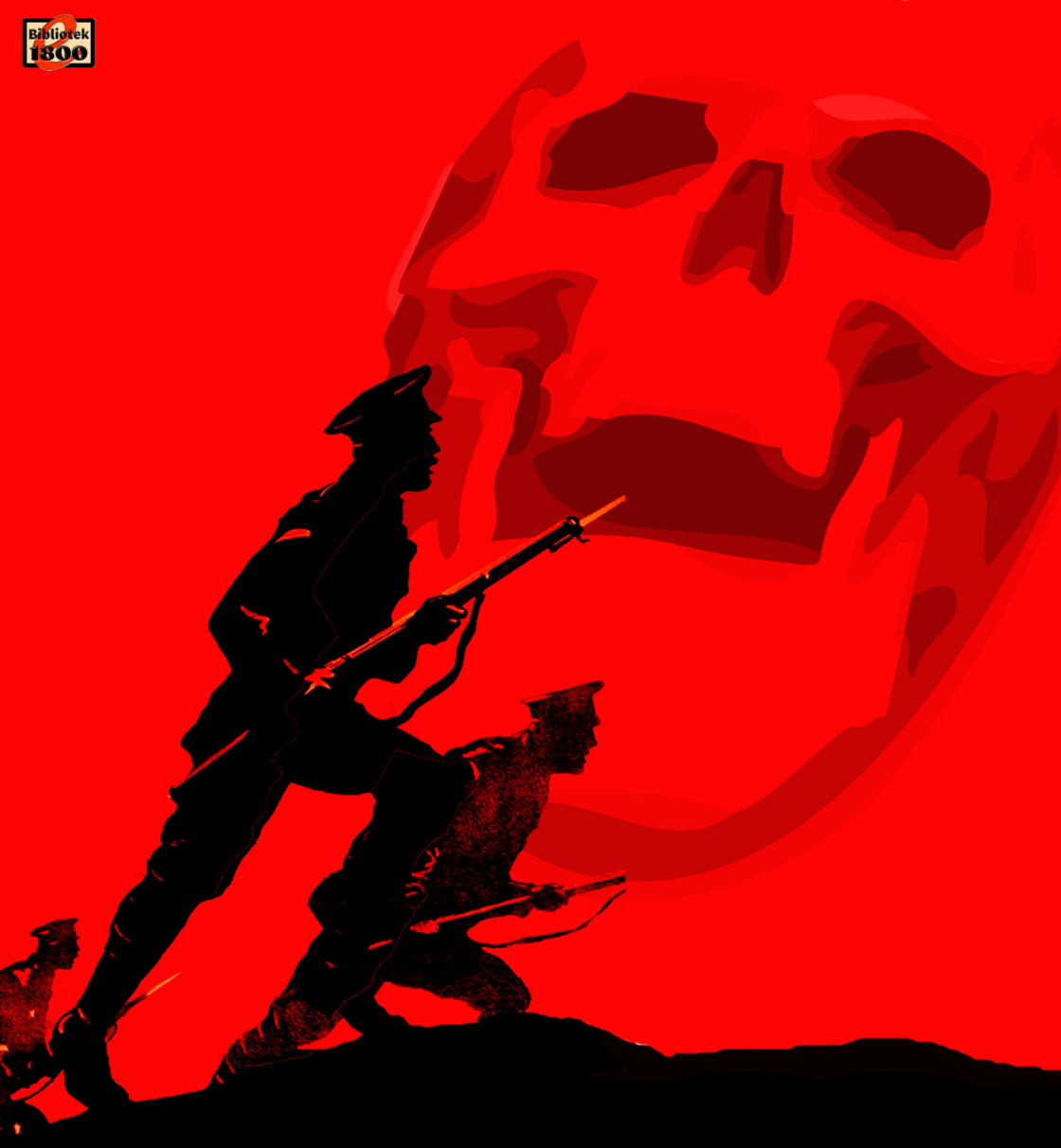

Leonid Andrejev

Den røde latter

Leonid Andrejev

Den røde latter

Brudstykker af et fundet manuskript

eBibliotek 1800

2025

Ophavsret og brugsbetingelser

Denne ebogsudgave af Leonid Andrejev: *Den røde latter* er baseret på originaler, som er public domain i hele verden, samt i USA.

Nærværende ortografisk opdaterede og redigerede udgave af teksten kan frit downloades og videreformidles under Creative Commons-licensen BY-NC-SA – Kreditering-IkkeKommerciel-DelPåSammeVilkår 4.0 International.

Generelt forbehold: *Vær opmærksom på, at denne ebog er baseret på en tekst, som stammer fra en længst svunden tid. Normer og udtryksmåder mm. var anderledes dengang, og der kan derfor forekomme indhold, som på nogle virker stødende. Bogen skal, ligesom alle andre kunstneriske værker fra andre tider, ses i sin kulturelle og tidsmæssige kontekst, og udgiveren kan og vil ikke påtage sig noget ansvar for forfatterens verdensbillede og udtryksmåder.*

Copyright and conditions of use

This ebook edition of Leonid Andrejev: *Den røde latter* is based upon sources in the public domain worldwide, and in the USA.

This orthographically updated and revised edition is free to download and reuse under Creative Commons BY-NC-SA Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International.

Disclaimer: *Please note that this book is based on an original text dating from another era. Norms and language were different then, and some readers might find offensive content. We believe that any work of art from previous times should be viewed in its cultural and temporal*

context and not in the light of latter-day prejudices, and we can and will not accept any responsibility for the author's views or language.

Oversætterens forord

Leonid Andrejev – født 1871 i byen Orel – er en af Ruslands mest fremragende yngre forfattere. Han studerede jura ved universitetet i Skt. Petersborg og Moskva, tog eksamen i faget, men helligede sig snart derefter fuldstændig litteraturen. Første samling af hans noveller udkom 1901 og blev i løbet af kort tid solgt i henved et halvt hundrede tusinde eksemplarer. I sin tidlige ungdom – som ung student – måtte Andrejev kæmpe med fattigdommens gyselige hydra, der truede med at kvæle ham. Den yderste nød og synet af den russiske virkeligheds medusahoved gjorde et så knusende indtryk på hans følsomme sind, at han mistede livsmodet og 1894 gjorde forsøg på at tage sig af dage ved at skyde sig. – Her fik han ligesom et indblik i dødens mystiske forhaller. – Følgen af det mislykkede skud blev kirkebod og en hårdnakket hjertesygdom. Alle de erfaringer, han måtte gøre, de lidelser, han måtte gennemgå fra sin tidligste ungdom, har vendt hans følelsesrige sind mod alt det mystiske og hemmelighedsfulde i livet og i døden. Hele hans forfatterskab er en vedblivende grublen over menneskesjælens grufulde ensomhed og magtesløshed over for den brutale virkelighed og det mystiske og uforklarlige, der efter hans mening som et net omspænder mennesket. Det griber fat i sit offer, leger med det og vil ikke slippe, men søger at tilintetgøre det. Andrejev beskæftiger sig meget med de mennesker, som på en eller anden måde er forsømte og tilsidesatte af livet. Han står på virkelighedens grund, ser sig med sit skarpe blik forskende omkring, finder en afgrund af skjulte lidelser og

smerter, fordrer glæde og lykke i virkeligheden, i nutiden, ikke blot i smukke ord og fagre fremtidsløfter, – men finder dem ikke, og ser derfor i nutiden ingen frelse for de forsømte, forurettede, forpinte og sønderknuste.

Andrejevs skrivemåde er både impressionistisk og symbolistisk, hans stil klinger i forskellige toner, giver vemodige, harmoniske, gribende, i det uendelige hendøende klange, der sagte kærtegner sjælen, – eller skærende, disharmoniske lyde, der ligesom hæver sig op i højden, borer sig igennem jorden, slår med rædsel og forfærdelse. Den skifter i alle mulige farver – blide og grelle, ofte forvirrende. Han forsøger at trænge ind bag virkelighedens slør, ind i det hemmelighedsfulde og mystiske, hvor sansernes evner glipper.

Den russiske virkelighed – grænseløst despoti på den ene side, uvidenhed og underkuelse på den anden –, befolkningens hunger og nød, de overfyldte fængsler, krigsrædslerne i det fjerne øst, blodbad og galger derhjemme, bragte forfatterens sjæl på pinebænken, det drev ham næsten til vanvid, og så udslyngede han i de manges navn en voldsom protest mod krigen med dens rædsler, mod alt menneskemord og menneskeslagteri, – han skrev *Den røde latter*. Protesten ramte de høje forbrydere, og Andrejev måtte vandre i fængsel. Men protesten kunne ikke tilintetgøres, den måtte høres og hørtes, ikke blot i Rusland, men også uden for Ruslands grænser.

Den form, i hvilken skildringen af rædslerne gives – brudstykker af et fundet manuskript – vidner om en grænseløs lidelse og uudsigelig kval, der er som et fortvivlelsesskrig af et rædselsslagent menneske, der ikke kan finde ord stærke nok til at udtrykke alt det grufulde, det har set, men udstøder afbrudte

lyde. Det er, som om digteren ville tage alle Helvedets magter til hjælp, dyppe sin pen i Gehennas pøl for at kunne skildre krigens gru og rædsler og alt det, som på en eller anden måde kom i berøring med den.

Den røde latter er som en blodig vision, en brændende feberdrøm, der forsætter os til Manchuriets vilde egne og viser os det, som intet menneske kan fatte.

Samtidig er den et blodigt slag i ansigtet på alle de, der er sløve og ligegyldige over for andres smerter og lidelser. Vi ser selve *den røde latter*, krigens og vanviddets symbol, der griner os i møde med sin tandløse mund.

Til slut skal jeg anføre den bekendte Berliner-professor. Dr. A. Brückners udtalelser om *Den røde latter*:

Den røde latter er en hårdtsåret deltagers ligefrem gengangeragtige skildring – i afbrudte skitser – af den russisk-japanske krig, og af hans liv derhjemme, til kval for ham selv og hans nærmeste. Vereschtschagins berømte malerier har aldrig så indtrængende kunnet skildre krigens rædsler, og hvorledes menneskene forvandles til vilde dyr, deres vanvid, deres fysiske lidelser, hvorledes de bliver sløve over for alt, det rent mekaniske, instinktive, selv det idiotiske hos de ofre, der føres til slagtebænken, – som disse, voldsomme, fortvivlede, rasende ord, disse spørgsmål: "Hvortil?" – "Hvorfor?" – gør det. (*Geschichte der russ. Lit., s. 502. Leipzig 1905*).

J. J.

1. del

Første brudstykke

… vanvid og rædsel.

Jeg følte det for første gang, da vi marcherede på N.–vejen, – vi gik ti timer i træk, uden ophold, uden at sagtne farten; vi samlede ikke de faldne op, – men efterlod dem til fjenden, der fulgte os i tætte masser, og tre-fire timer senere var vore spor udslettede af deres fødder. Det var uudholdeligt varmt. Jeg ved ikke, hvor mange grader det var, fyrre, halvtreds eller mere, jeg ved blot, at temperaturen holdt sig stadigt på samme højde og var håbløst kvalm og trykkende; solen var så uhyre stor, så glødende og skrækkelig, som om jorden nærmede sig den og snart skulle brænde op i denne forfærdelige ild. Man gik som i blinde. Den lille, sammentrukne pupil, ikke større end et valmuefrø, søgte forgæves skygge under de lukkede øjenlåg; men solens blodrøde lys trængte sig igennem den tynde hinde og ind i den martrede hjerne.

Noget hjalp det dog, og længe, måske i flere timer, gik jeg med lukkede øjne, og hørte, hvorledes tropperne bevægede sig omkring mig: det var en tung, ujævn trampen af menneske- og dyrefødder, raslen af jernhjulene, der knuste småstenene, et tungt, overanstrengt åndedræt og en tør smasken med brændende læber. Men jeg hørte intet ord.

Alle tav, som om det var en hær af stumme, der marcherede, og når nogen faldt, faldt han tavs, andre snublede over hans legeme, styrtede om, rejste sig tavse, og gik videre uden at se sig tilbage – som om disse stumme tillige var døve og blinde. Jeg selv snublede nogle gange og faldt, så åbnede jeg uvilkårligt øjnene, – og hvad jeg da så, forekom mig som en vild fantasi,

som om jorden var blevet vanvittig og lå i en tung feberdrøm; den glødende luft og stenene skælvede lydløst, det så ud, som var de beredt til at glide af sted; og langt borte, der hvor vejen drejede, syntes menneskerækker, kanoner og heste at løfte sig op fra jorden og glide lydløst og skælvende af sted – som om det ikke var levende væsener, der gik, men en hær af spøgelsesagtige skygger. Den vældige, skrækkelige sol tændte på ethvert bøsseløb, på enhver metalplade tusinder af små, blændende sole, der fra alle mulige sider krøb ind i øjnene, og de var glødende hvide og hvasse som glødende hvide bajonetspidser. Den udtørrende, sviende varme trængte dybt ind i legemet, til marv og ben, og undertiden forekom det mig, som om det ikke var et hoved, der sad på skuldrene, men en sælsom bold, på samme gang ligesom tung og let, fremmedartet og gyselig.

Og så – så kom jeg pludselig til at tænke på mit hjem: jeg så et lille hjørne af min stue, en stump blåt tapet og en støvet vandkaraffel på mit lille bord, under hvis ene ben, der var kortere end de to andre, var lagt et lille stykke sammenlagt papir, og det var, som om min hustru og min søn sad inde i værelset ved siden af, men jeg kunne ikke se dem. – Havde jeg haft kræfter til at skrige, ville jeg sikkert have gjort det – for dette simple, fredelige billede, dette stykke blå tapet og denne støvede, urørte karaffel var mig så usædvanlige.

Jeg ved, at jeg standsede og udstrakte mine arme, men der var nogen, som skubbede mig bagfra; jeg begyndte at gå med hurtige skridt, banede mig vej gennem mængden, som om jeg havde hastværk, mens jeg hverken følte varme eller træthed mere. På denne måde gik jeg længe gennem de uendelige, tavse

rækker, forbi de røde, forbrændte nakker, mens jeg næsten berørte de kraftesløst sænkede, ophedede bajonetter, da jeg pludselig kom til at spørge mig selv, hvad det egentlig var, jeg ville, hvorhen jeg skyndte mig – og standsede. Jeg drejede hastigt til side, banede mig vej ud til en åben plads, krøb gennem en hulvej og satte mig meget omhyggeligt på en sten, som om denne ujævne, ophedede sten var det mål, jeg havde længtes efter.

Og her var det, jeg første gang følte det. Nu var jeg klar over, at disse mennesker, der så tavse hastede af sted i det blændende sollys, halvt døde at træthed og den skrækkelige hede, som dinglede og faldt – var vanvittige. De vidste ikke, hvorhen de gik. De lagde hverken mærke til solen eller til nogen verdens ting. Det var ikke hoveder, der sad på deres skuldre, men nogle underlige, gyselige bolde. – Se, der trænger sig en, lige så hastigt som jeg, gennem rækkerne og styrter om; se, dér en anden, en tredje. Se, der rejser sig over mængden et hestehoved med røde, vanvittige øjne og vidt opspærret mund. Der lader ane et rædselsfuldt, uhørligt skrig; det rejser sig og falder, og stedet omringes et øjeblik af folk, der standser; der høres hæse, hule stemmer, et kort skud, og derpå begynder atter den tavse, rastløse bevægelse. I en hel time har jeg nu siddet på stenen, og stadig går de forbi mig, stadig skælver jorden, luften og de spøgelsesagtige mennesker dér langt borte. På ny gennemtrængtes jeg af sviende hede. Jeg husker ikke mere, hvad jeg så for et sekund siden; men de går og går stadig forbi mig, og jeg kan ikke begribe, hvem de er. For en time siden sad jeg helt for mig selv på denne sten. Men nu ser jeg en lille flok grå skikkelser omkring mig; nogle af dem ligger ubevægelige,

de er måske døde, andre sidder og stirrer stift, ligesom jeg, på de forbigående. Nogle af dem har gevær og ligner soldater, andre er halvnøgne og deres hud er så mørkerød, at det er ubehageligt at se på den. Ikke langt fra mig ligger én med en opadvendt, nøgen ryg. Af den måde, hvorpå han støtter sit ansigt mod den skarpe, ophedede sten, på den opadvendte, livløst hvide håndflade kan man se, at han er død; men hans ryg er rød som hos en levende, kun et let, gulligt skær, som hos røget kød, vidner om døden. Jeg vil flytte mig længere bort fra ham, men har ikke kræfter til det; jeg rokker frem og tilbage og ser på de spøgelsesagtige rækker, der ustandselig vakler forbi. Min hjernes tilstand siger mig, at jeg også snart vil få solstik, men jeg afventer det aldeles roligt, som i drømme, hvor døden åbner porten til vidunderlige, betagende syner.

Jeg ser, hvorledes en soldat skiller sig ud fra mængden og resolut begiver sig hen imod os. Han forsvinder et øjeblik i hulvejen, men da han kommer ud derfra og går videre, er hans gang usikker, og på hans anstrengelser for at holde sit vaklende legeme oprejst, kan man mærke, at det lakker mod enden. Han styrer så direkte hen imod mig, at jeg farer op af den tunge dvale, der har omtåget min hjerne, bliver forskrækket og spørger:

"Hvad vil du?"

Han standser, som om han kun havde ventet på dette ord. Og står nu foran mig, kæmpestor, med stort skæg og med laset krave. Han har intet gevær, hans bukser holdes kun oppe ved en eneste knap, og gennem åbningen ses det hvide legeme. Hans arme og ben skælver krampagtigtigt, og han anstrenger sig for

at holde styr på dem, men mægter det ikke; hver gang, han har lagt hænderne sammen, falder de straks fra hinanden.

"Hvad vil du? Sæt dig dog ned," siger jeg.

Men han står, mægter ikke at stramme sig op, tier og ser på mig. Og jeg rejser mig uvilkårligt fra stenen, vakler, ser ham ind i øjnene – og opdager derinde en afgrund af rædsel og vanvid. Hos alle de andre er pupillerne sammentrukne, men hos ham har de udvidet sig over hele øjet; det må være et mægtigt ildhav, han ser gennem disse store, sorte vinduer.

Måske synes det mig blot så, måske så jeg i hans blik kun døden, men nej, jeg tager ikke fejl: i disse sorte, bundløse pupiller, der er omgivet af en smal, orangefarvet ring, som hos fuglene, lå der mere end døden, mere end dødsrædslen.

"Gå væk!" skriger jeg, idet jeg viger tilbage. "Gå væk!"

Og som om han havde ventet på disse ord styrter han tavs, med sit vældige, slappe legeme, over mig og slår mig omkuld. Skrækslagen befrier jeg mine fødder, springer op og vil løbe et eller andet sted hen, bort fra menneskene og ind i det solbelyste, øde, skælvende fjerne, da der pludselig fra en høj til venstre knalder et skud og straks derefter, ligesom et ekko, to andre. Og deroppe over hovederne på os suser med frejdig, mangestemmig fløjten, med skrig og hyl, en granat.

Vi er omringede.

Nu føles hverken den dræbende hede, hverken skræk eller træthed mere. Da jeg forpustet kommer løbende hen til tropperne, som tager opstilling, er mine tanker klare, mine forestillinger tydelige og skarpe, og jeg ser muntre, næsten leende ansigter, hører hæse, men stærke kommandoråb, spøg. Solen har ligesom trukket sig tilbage, højere op på himlen, er

blevet mere mat og tavs for ikke at forstyrre, og med frejdig piben, som en heks, gennemskærer atter en granat luften.

Jeg stillede mig på plads.

Andet brudstykke

… næsten alle heste og hele mandskabet. Ligeså ved ottende batteri. Vi, ved det tolvte, havde hen imod enden af den tredje dag kun tre kanoner tilbage – resten var ødelagt; kun seks mand og én officer – jeg selv – var tjenstdygtige. Nu havde vi i tyve timer hverken sovet eller spist det mindste, i tre døgn havde en helvedeslarm og hylen indsvøbt os i en sky af vanvid, skilt os fra jorden, himlen og vore kammerater; vi vandrede omkring som søvngængere. De døde lå stille, men vi bevægede os, udførte vort arbejde, talte og lo endog, men vi var som månesyge. Vore bevægelser var sikre og hurtige, kommandoen bestemt, udførelsen præcis; men ville man pludselig have spurgt nogen af os, hvem han var, ville han næppe i sin omtågede hjerne have kunnet finde et svar. Alle ansigter forekom os, som om vi så dem i drømme, som for længst bekendte, og alt, hvad der foregik, syntes os også som for længst bekendt og klart, som om det var sket en gang før; men når jeg gav mig til opmærksomt at betragte et eller andet ansigt, eller en kanon, eller til at lytte til kanonernes dundren, så forekom det hele mig overraskende nyt og umådelig gådefuldt. Natten kom pludselig. Og næppe fik vi se den og forbavse os over, hvorfra den var kommet, før solen på ny brændte over vore hoveder, og kun af dem, der ankom til vort batteri, fik vi at vide, at det nu allerede var på tredje døgn, slaget varede; dog glemte vi det straks: det forekom os, at det hele var én dag, uden begyndelse eller ende, som til tider var mørk. Så atter skærende lys, men stadig ubegribelig og stadig

blind. Og ingen af os frygtede døden, for ingen begreb, hvad døden var.

Jeg husker ikke, om det var den tredje eller den fjerde dag, at jeg et øjeblik lagde mig ned bag brystværnet, og næppe havde jeg lukket øjnene, før jeg så det samme kendte og underlige billede: en stump blåt tapet og en urørt, støvet karaffel på mit lille bord. Og i værelset ved siden af sad min hustru og min søn, men jeg kunne ikke se dem. Nu stod en tændt lampe med grøn kuppel på bordet, det var altså aften eller nat. Billedet stod stille foran mig, og jeg så længe, ganske roligt og opmærksomt på, hvorledes lyset spillede i karaflens krystal, og betragtede tapetet, mens jeg undrede mig over, hvor det kunne være, at min søn endnu ikke var kommet i seng, nu var det jo nat og han burde for længst sove. Derpå fordybede jeg mig i tapetets mønster, alle disse snørkler, de sølvglinsende blomster, de underlige gitre og rør, – jeg havde aldrig tænkt mig, at jeg kendte mit værelse så godt. Undertiden åbnede jeg øjnene og så en sort himmel med nogle vidunderlige ildstriber. Så lukkede jeg dem igen og betragtede atter tapetet og den funklende karaffel, mens jeg tænkte, hvorfor min søn dog endnu ikke sov, for det var dog nat, og så skal han jo sove. En gang eksploderede en granat lige i nærheden af mig, det gav et ryk i mine ben, der lød et stærkt skrig, som overdøvede selve eksplosionen, og jeg tænkte: "Der blev nogen dræbt," men jeg rejste mig ikke og vendte ikke mit blik fra det kære blå tapet og karaflen.

Endelig stod jeg op, gik omkring, uddelte befalinger, så folk i ansigtet, satte kanonen i stilling. Mens jeg stadig undrede mig over, at min søn ikke sov. En gang forhørte jeg mig om det hos konstablen; han gav mig en lang og udførlig forklaring om et

eller andet, og vi nikkede begge. Han lo, og det trak krampagtigt i hans venstre øjenbryn, og øjet blinkede forslagent på en eller andens bekostning bag ham. Men bag ham så man kun et menneskes fodsåler – intet andet.

Det var allerede lyst, da det pludselig begyndte at regne. Regnen var som hjemme hos os, ganske almindelige dråber vand. Den kom så uventet og upassende, og vi blev alle så bange for at blive våde, at vi lod kanonerne ligge, ophørte at skyde og skjulte os, hvor vi kunne. Konstablen, jeg lige havde talt med, krøb ind under lavetten og lagde sig der, skønt han hvert øjeblik løb fare for at blive knust. Den tykke fyrværker begyndte ganske umotiveret med at klæde den dræbte af, men jeg løb omkring på batteriet og søgte, jeg vidste ikke rigtigt selv – en kappe eller en paraply. Og pludselig indtrådte en usædvanlig stilhed over hele den store strækning, over hvilken regnen faldt fra den drivende sky. En og anden forsinket granat peb endnu gennem luften og eksploderede, og så blev der stille – så stille, at man kunne høre den tykke fyrværkers snorken og regndråbernes plasken på stenene og kanonerne. Og det var, som om dette sagte og tætte dryp, der minder om efteråret, stilheden, lugten af den fugtige jord – for et øjeblik afbrød den vilde, blodige feberdrøm, og da jeg kastede et blik på kanonen, der glinsede af væde, mindede den mig om noget kært og fredeligt – om min barndom eller min første kærlighed. Da lød i der fjerne et stærkt skrald af det første skud og afbrød den korte stilheds fortryllelse, og lige så pludseligt, som folk havde skjult sig, begyndte de at krybe frem fra deres skjulesteder; den tykke fyrværker råbte barsk til en eller anden, så dundrede en kanon, derpå en anden – og atter indsvøbtes de forpinte hjerner i en

tæt, blodig tåge. Ingen lagde mærke til, hvornår regnen ophørte; jeg husker blot, at vandet løb ned fra den dræbte fyrværkers fyldige, oppustede, gule ansigt, – det havde sandsynligvis regnet temmelig længe …

En purung frivillig stod foran mig og meldte med hånden på kasketskyggen, at generalen bad os holde ud endnu i to timer, så skulle vi få hjælp. Mens jeg tænkte på, hvorfor min lille søn ikke sov, svarede jeg, at jeg kunne holde ud så længe, det skulle være. Men så blev jeg, jeg ved ikke hvorfor, fængslet af hans ansigt, måske fordi det var ualmindeligt og påfaldende blegt. Jeg har aldrig set så hvidt et ansigt, selv de døde har mere farve, end der var i dette purunge, skægløse ansigt. Han var sandsynligvis på vejen hen til os blevet forskrækket og kunne ikke genvinde sin ro; han holdt hånden ved kasketskyggen, for ved denne vanemæssige bevægelse at forjage den vanvittige skræk.

"Er De bange?" spurgte jeg og berørte hans albue. Denne var ligesom af træ; han smilte ganske stille og tav, eller rettere sagt, det var kun læberne, der fortrak sig til et smil; i øjnene lå kun ungdom og skræk – ikke andet.

"Er De bange?" gentog jeg venligt.

Hans læber skælvede, som om de anstrengte sig for at presse et ord frem, men i samme øjeblik skete der noget uforståeligt, uhyggeligt, overnaturligt. Et varmt vindpust slog mod min kind, jeg vaklede stærkt – det var det hele, men for mine øjne stod, i stedet for det blege ansigt, noget kort, afstumpet, rødt, og blodet slog op fra det, som fra en åben flaske, ligesom det fremstilles på tarvelige værtshusskilte. Og i det korte, røde og

flydende viste sig en slags smilende tandløs latter – den røde latter.

Jeg lærte den at kende, den røde latter. Nu forstod jeg, hvad der var i alle disse lemlæstede, sønderflængede, underlige legemer. Det var den røde latter. Den griner ned fra himlen, fra solen og snart vil den oversvømme jorden, den røde latter!

Men bestemte og rolige som søvngængerne …

Tredje brudstykke

… vanvid og rædsel.

Der fortælles, at der både i vor og i den fjendtlige hær forekommer mange sindssyge. Vi har allerede oprettet fire psykiatriske afdelinger. Da jeg var henne i staben, viste adjudanten mig …

Fjerde brudstykke

… de omslyngede som slanger. Han havde set, hvorledes en spændt ståltråd, der var hugget over i den ene ende, suste gennem luften og omslyngede tre soldater. Piggene sønderrev klæderne, borede sig ind i legemet, og soldaterne hylede, drejede sig omkring som vanvittige, og de to slæbte den tredje, der allerede var død, med sig; til sidst var kun den ene i live, han puffede de to døde bort fra sig, men de slæbte efter ham, drejedes omkring, væltede over hinanden og over ham, – og pludselig lå de alle ubevægelige.

Han sagde, at ved bare en af disse indhegninger blev mindst to tusind mennesker dræbte. Mens de huggede pigtråden over og indvikledes i dens slangeagtige slyngninger, overøstes de af en vedvarende kugle- og kardæskregn. Han siger, at det var rædselsfuldt, og at dette angreb ville være sluttet med en panisk flugt, blot man havde vidst i hvilken retning man skulle tage vejen. Men de ti eller tolv uendelige rækker pigtråd og kampen med dem, en hel labyrint ulvegrave med spidse pæle på bunden, forvirrede hjernerne i den grad, at det var totalt umuligt at bestemme retningen. Nogle styrtede pludseligt, som blindede, ned i de dybe, tragtformede gruber og blev spiddede på de spidse pæle, mens de fortvivlet fægtede med arme og ben som sprællemænd; de pressedes ned af nye legemer, og snart var hele gruben forvandlet til en vrimlende hob af levende og døde kroppe. Over alt straktes hjælpeløse hænder i vejret, fingrene trak sig krampagtigt sammen, hagede sig fast i alt, hvad de kunne få fat i; og den, som var kommet ned i denne fælde, var redningsløst fortabt. Hundreder af fingre, stærke og bidende,

klemte sig som krebsekløer fast i hans ben, i klæderne, borede sig ind i øjnene og kvalte ham ved struben. Mange blev hængende og skreg, til en kugle gjorde ende på deres kval.

I det hele taget forekom det ham, som om de alle var berusede; der var nogle, som bandede frygteligt, andre, som lo højt, da pigtråden huggede sig fast i deres hænder eller ben, og så døde de straks. Han selv, som hverken havde spist eller drukket lige fra om morgenen, var i en underlig tilstand, hans hoved svimlede, undertiden afløstes skrækken af en vild henrykkelse – skrækkens henrykkelse. Når nogen ved siden at ham begyndt at synge, sang han med, og snart dannedes der et helt kor. Han husker ikke, hvad det var, de sang, men det var noget meget muntert, noget til at danse efter. Ja, de sang, – og rundt omkring dem var alt rødt af blod. Selv himlen var rød, og man kunne tænke sig, at der var sket en katastrofe i universet, en underlig forandring og forsvinden af farverne; den blå og den grønne og de andre sædvanlige farver var forsvundne, og solen brændte som rødt bengalsk lys.

"Den røde latter," sagde jeg.

Men han forstod mig ikke.

"Ja, og de lo højt, – jeg har jo fortalt dig det, – som fulde. De dansede endog, det så sådan ud. De tre menneskers bevægelser lignede i det mindste dans."

Han husker klart: da kuglen var gået igennem hans bryst og han var styrtet om, sprællede han endnu med benene, som om han dansede vis-a-vis nogen, indtil han mistede bevidstheden. Også nu tænker han på dette angreb med en underlig følelse: dels med skræk og dels ligesom han ønskede endnu en gang at opleve det samme.

"Og igen få en kugle i brystet?" spurgte jeg.

"Hvorfor dog det, det er jo ikke alle kugler, der træffer. Men, kammerat, det var nu slet ikke så galt at få en orden for tapperhed."

Han lå på ryggen, gul, skarpnæset, med fremtrædende kindben og indfaldne øjne, – lå og lignede en dødning, – men fantaserede om en orden. Der var gået betændelse i hans sår, hans temperatur var meget høj, og om tre-fire dage vil han sikkert blive kastet i gruben sammen med de andre døde, – og nu lå han med et drømmende smil om munden og talte om en orden.

"Har du sendt telegram til din moder?" spurgte jeg.

Han tilkastede mig et forskrækket, men strengt og vredt blik og svarede ikke. Så tav jeg også, og man hørte de syges stønnen og feberfantasier. Men da jeg rejste mig og ville gå bort, knugede han min hånd med sin hede, men endnu kraftige hånd og stirrede forvirret og sørgmodigt på mig med sine indsunkne, brændende øjne.

"hvad er dog dette, hva'? Hvad er det?" spurgte han mig ængsteligt og indtrængende, idet han trak mig i hånden.

"Hvilket?"

"I det hele taget … alt dette. Hun venter jo på mig. Men jeg kan dog ikke komme. Fædrelandet – men hvor kunne man gøre hende klart, hvad fædrelandet er?"

"Den røde latter," svarede jeg.

"Åh! Du spøger altid, men jeg taler alvorligt. Man burde forklare, men hvordan skal man forklare det? Vidste du blot, hvad hun skriver! Og du ved jo, hendes ord er så underlige …

Men hvad er det?" Han så opmærksomt på mit hoved, pegede på mit hår, begyndte pludselig at le og sagde:

"Du er blevet skaldet. Har du lagt mærke til det?"

"Vi har intet spejl her."

"Mange er blevet gråhårede og skaldede her. Hør du, kom med et spejl. Kom med det! Jeg føler, at der skyder hvide hår op fra mit hoved. Kom med spejlet."

Han begyndte at fantasere, græd og skreg, og jeg forlod lazarettet.

Samme aften arrangerede vi en fest – en sørgelig og underlig fest, hvor de dødes skygger var til stede mellem de levende. Vi bestemte at mødes om aftenen for at drikke te, som hjemme, som på en picnic, og vi fik fat i en samovar, fik endog en citron og teglas, og lejrede os under et træ, ligesom hjemme ved en picnic. Kammeraterne kom parvis eller tre ad gangen; de kom støjende, samtalende og spøgende, opfyldte af en glad forventning – men de blev snart tavse og undgik at se på hinanden, for der var noget skrækkeligt i denne samling endnu tilbageblevne mennesker. Vi var pjaltede, snavsede, kløede os, som var vi befængte med fnat; vi var tjavsede, magre og udmattede, vi havde mistet vort sædvanlige udseende, og det var, som om vi først nu ved samovaren så hinanden for første gang. Vi så og forfærdedes. Forgæves søgte jeg blandt denne mængde forvirrede mennesker et bekendt ansigt – jeg fandt intet. Disse urolige, nervøse mennesker med febrilske bevægelser, som fo'r sammen ved den mindste støj og bestandig syntes at spore en eller anden fare bag deres ryg, der med ustandselige gestikulationer søgte at opfylde den rædselsfulde tomhed, de ikke vovede at se ind i, – de var nye, fremmede folk,

som jeg ikke kendte. Også deres stemmer lød ganske fremmed, afbrudt, stødvis, som om det kostede dem besvær at frembringe ordene, og gik ved den mindste anledning over i skrig eller en meningsløs, ubændig latter. Og alt var fremmed, – terræn, solnedgangen og vandet – der havde en besynderlig smag og lugt, – som om vi sammen med de døde havde forladt vor jord og var gået over i en anden verden – en verden fuld af hemmelighedsfulde fænomener og dunkle skygger. Solnedgangen var gul og kold; over den hang tunge, sorte skyer, ubevægelige, uden et eneste lysglimt over dem, og under dem lå den sorte jord. Vore ansigter var i denne uhyggelige belysning gule som dødningeansigter. Vi så alle på den slukkede samovar, hvis sider genspejlede solnedgangens gule og truende farve, og samovaren blev også fremmed, ligesom død og uforståelig.

"Hvor er vi?" spurgte en af os og hans stemme udtrykte uro og skræk. En anden sukkede. En tredje knugede sine fingre, så de knagede; en slog en latter op og en sprang op og begyndte hastigt at gå rundt om bordet. Nu mødte man ofte disse mennesker, der gik omkring med hastige skridt, næsten løbende; undertiden var de underlig tavse, undertiden mumlede de gådefuldt ved sig selv.

"I krigen," svarede den der lo, og begyndte atter at le højt med en dump, vedvarende latter, som om han var lige ved at kvæles.

"Hvorfor ler han så højt?" spurgte en opbragt. "Hør De der, hold op!"

Han lo endnu en gang af fuld hals, fniste og fulgte så lydigt opfordringen. – Det blev mørkt. Skyen sænkede sig ned over jorden og vi kunne kun med største besvær skelne hinandens gule, spøgelsesagtige ansigter. En eller anden spurgte:

"Men hvor er denne "Lille Støvle" henne?"

Den "Lille Støvle" kaldte vi en kammerat, en lille officer i store, vandtætte støvler.

"Han var her for et øjeblik siden. "Lille Støvle", hvor er De?"

"De må ikke gemme Dem! Vi kan godt lugte Deres støvler."

Alle begyndte at le, men en grov, opbragt stemme fra mørket afbrød latteren med ordene:

"Hold op, I må skamme jer. Han blev dræbt i morges ved rekognosceringen."

"Han var her lige nu. De må tage fejl."

"Det synes Dem bare så. Hej, I der ved samovaren, kom hurtigt med et stykke citron."

"Også til mig!" – "Og til mig!"

"Der er ikke mere citron."

"der er ikke mere citron."

"hvad er det nu for noget, mine herrer," lød en stille, fornærmet, næsten grædende stemme. "Det var kun for citronens skyld, jeg kom."

Manden fra før opslog atter en dump, langtrukken latter, og nu var der ingen, der afbrød ham lidt efter holdt han op af sig selv. Han fniste en gang til og forstummede. En eller anden sagde:

"I morgen skal vi angribe."

Flere stemmer råbte ophidset:

"Ti stille med Deres angreb!"

"Men De ved da selv ..."

"Lad være. Kan man da ikke tale om andet? Sikken manér!"

Skæret fra solnedgangen forsvandt. Skyen steg højere op og det blev ligesom lysere. Ansigterne syntes os mere kendte, og

manden, der travede omkring os, blev roligere og satte sig ned.

"Hvorledes mon der nu ser ud hjemme?" spurgte han usikkert, og hans stemme forrådte et skyldbevidst smil.

Og atter blev alt skrækkeligt, mystisk og fremmed – og fyldte os med en rædsel, som næsten grænsede til bevidstløshed. Og vi begyndte pludselig alle at tale, råbe, vi blev ivrige, drejede nervøst på glassene, berørte hinandens skuldre, hænder, knæ – og så tav vi alle på en gang, som overmandede af det gådefulde.

"Hjemme?" råbte nogen ud af mørket. Hans stemme skælvede og var hæs af bevægelse, skræk og vrede. Der var nogle ord, han ikke kunne få frem, som om han havde glemt, hvorledes de udtaltes.

"Hjemme? Hvilket hjem? Findes der nogetsteds et hjem? De må ikke afbryde mig, ellers begynder jeg at skyde. Hjemme tog jeg bad hver eneste dag, forstår De, i et kar med varmt vand – med vand lige op til randen. Men nu kan jeg ikke en gang få mig vasket hver dag, og mit hoved er fuldt af udslæt, noget rigtigt skab; det klør over hele legemet, og det kryber og kryber over hele legemet … Jeg bliver vanvittig af snavs, og I taler om "hjemme"! Jeg er som et stykke kvæg, jeg foragter mig selv, jeg kender ikke mig selv mere, og døden synes mig slet ikke så frygtelig. I sønderflænger min hjerne med jeres granater, min *hjerne*! Hvorhen I end skyder, træffer I altid min hjerne. – I siger "hjemme"! Hvor "hjemme", – gader, vinduer, mennesker, – men nu ville jeg slet ikke gå ud på gaden – jeg ville skamme mig. I kom med en samovar, men jeg skammede mig for at se på den. På samovaren."

Mændene fra før begyndte atter at le. En råbte:

"Fanden må vide, hvad det er for noget. Jeg vil se at komme hjem."

"Hjem?"

"De forstår vist ikke, hvad pligten er! ..."

"Hjem? Hør nu en gang: han vil hjem!"

Alle begyndte at le og skråle højt, men så blev de atter tavse, og overvældedes af det gådefulde. Og nu var det ikke mig alene, men alle uden undtagelse, som følte *det*. Det kom over os fra disse mørke, gådefulde og fremmede marker; det hævede sig op fra de øde, sorte kløfter, hvor måske endnu de glemte og dem, vi ikke kunne finde, lå og kæmpede med døden; det strømmede ned fra denne fremmede, underlige himmel. Tavse og næsten bevidstløse af rædsel stod vi omkring den slukkede samovar, men oppe på himlen stod en uhyre, formløs skygge, der havde hævet sig op over jorden og stirrede stift og tavst ned på os. Pludselig begyndte musikken at spille i nærheden af os, sandsynligvis hos regimentschefen; og det var, som om de rasende muntre, stærke toner flammede op i nattens stilhed. Der blev spillet med rasende munterhed, udfordrende, hastigt, ujævnt, alt for stærkt og alt for livligt, og det var klart, at både de, som spillede, og de, som lyttede ligesom vi, så den uhyre, formløse skygge, der svævede over jorden. Men den mand i orkestret, der blæste på horn, bar øjensynlig allerede i sig, i sin hjerne, i sine øren, den uhyre, tavse skygge. Den ujævne og brudte lyd fra hans instrument hastede og hoppede afsted og løb til siden, bort fra de andre, ensom, vanvittig, skælvende af rædsel. Det var, som om de andre lyde så spørgende tilbage på denne ene; så løb de klodset videre, snublede og faldt, rejste sig atter og løb fremad i en forvirret sværm, var alt for stærke, alt

for muntre, alt for nær ved de sorte kløfter, hvor måske endnu vore kammerater, de, der var glemte eller de, der var skjulte mellem stenene, lå og kæmpede med døden.

Vi stod længe tavse omkring den slukkede samovar.

Femte brudstykke

... jeg sov allerede, da lægen vækkede mig ved at puffe mig forsigtigt i siden. Da jeg vågnede og sprang op, udstødte jeg et skrig, hvilket vi alle gjorde, når vi vækkedes; jeg styrtede hen til teltets udgang. Men lægen greb mig fast i hånden og gjorde undskyldninger.

"Undskyld, at jeg forskrækkede Dem. Jeg ved, at De gerne vil sove ..."

"Fem døgn ..." mumlede jeg, idet jeg på ny faldt i søvn, og det syntes mig, at jeg havde sovet længe, da lægen atter begyndte at tale, mens han gav mig et forsigtigt puf i siden.

"Det er meget nødvendigt. Kære ven, vær så venlig, det er højst nødvendigt. Det forekommer mig stadig ... Jeg kan ikke andet. Jeg tænker stadig, at der må være blevet sårede tilbage derude ..."

"Hvilke sårede? I har jo transporteret dem hjem hele dagen igennem. Lad mig være i fred. Det er uforskammet, jeg har ikke sovet i fem døgn!"

"De må ikke blive vred, min ven," mumlede lægen, mens han kejtet satte huen på mit hoved. "Alle sover, jeg kan ikke få dem vækket. Jeg har fået fat i et lokomotiv og syv waggoner, men vi skal jo have folk med. Jeg kan godt forstå ... Kære, jeg bønfalder Dem. De sover alle sammen, der er ingen, som vil tage med. Jeg er selv bange for, at jeg hvert øjeblik kan falde i søvn. Jeg kan ikke huske, hvornår jeg sidst har sovet. Jeg synes, jeg begynder at få hallucinationer. Kære ven, sæt benene ned på gulvet, først det ene, ja, sådan ..."

Lægen var bleg og vaklede af udmattelse, og man kunne se på ham, at hvis han blot ville lægge sig lidt ned, ville han falde i søvn og sove uafbrudt i flere døgn.

Benene vaklede under mig, og jeg er sikker på, at jeg var faldet i søvn mens vi gik, – så pludselig og uventet, jeg anede ikke hvorfra, dukkede en række silhuetter op foran os – lokomotivet med waggonerne. Nogle mennesker, der næppe kunne skelnes i skumringen, bevægede sig langsomt og tavst langs med toget. Der var ingen lanterne hverken på lokomotivet eller i waggonerne; kun fra den tildækkede ventil faldt et rødligt, mat lys ud på skinnerne.

"Hvad er dette?" spurgte jeg og veg tilbage.

"Vi skal jo rejse. Har De glemt det? Vi skal køre," mumlede lægen.

Natten var kold, han rystede af kulde, og idet jeg så på ham følte jeg også en kildrende gysen over hele legemet.

"Fanden må forstå Dem!" råbte jeg højt. "Kunne De ikke tage en anden med …"

"Stille, stille, for Guds skyld!" – Lægen greb mig i hånden.

En stemme sagde i mørket:

"Om man så skulle affyre en salve med alle kanoner, ville ingen røre sig. De derovre sover jo også. Man kunne gå hen og binde dem alle, mens de sover. Jeg gik lige nu forbi deres forpost. Han så på mig uden at sige et ord, og rørte sig ikke en gang. Han sover vel også, men det er underligt, at han ikke falder omkuld."

Den, som talte, gabte højt, og hans klæder raslede, sandsynligvis strakte han sig. Jeg satte brystet mod waggonen for at klatre op og overvældedes straks af søvnen. En eller anden

løftede mig op bagfra og lagde mig ned; jeg sparkede ham uvilkårligt væk med benene; så sov jeg straks videre, og i søvne hørte jeg brudstykker af en samtale:

"På syvende verst ..."

"Har I ikke glemt lanternerne?"

"Nej, han vil ikke med."

"Kom herhen. Lidt tilbage. Sådan."

Der gik et ryk gennem waggonerne, der lød en rumlen. Og som følge af alle disse lyde, og fordi jeg havde lagt mig så bekvemt og roligt til rette, begyndte søvnen lidt efter lidt at forlade mig. Lægen faldt i søvn. Og da jeg tog hans hånd, var den slap og tung – som en dødnings. Toget bevægede sig allerede langsomt og forsigtigt, det rystede sagte, ligesom famlende efter vejen. Studenten – sygeplejeren – tændte et lys i lanternen, der oplyste væggene og den sorte døråbning, og sagde vredt:

"Hvad Satan! Vi behøver jo egentlig slet ikke tage derud. Men De skal vække ham der, før han falder rigtig i søvn. Ellers kan De lige så godt helt opgive det; jeg kender det fra mig selv."

Vi ruskede lægen vågen; han satte sig op og så sig uforstående omkring. Så ville han atter lægge sig ned, men vi forhindrede det.

"Nu var det rart at få sig en hjertestyrkning," sagde studenten.

Vi tog hver en slurk cognac og blev helt vågne. Dørens store, sorte firkant begyndte at antage en rosa farve, så blev den rød – langt borte bag højderne viste sig et mægtigt, tavst genskin af en flamme, som om solen stod op midt om natten.

"Det er langt borte. Omkring tyve verst."

"Jeg fryser," sagde lægen.

Studenten så ud ad døren og vinkede til mig. Jeg så ud i natten. Forskellige steder i horisonten stod der som en hemmelighedsfuld, tavs kæde af ubevægelige ildskær, som om en mængde sole stod op samtidigt. Og det var ikke mere så mørkt. Man så de fjerne højders dybeste konturer, hvis brudte og bølgeformede linjer aftegnede sig meget tydeligt, mens alt i nærheden var overgydt af et rødt, ubevægeligt og tavst lys. Jeg kastede et blik på studenten; hans ansigt havde samme røde, spøgelsesagtige farve af blod, der syntes forvandlet til luft og lys.

"Er der mange sårede?" spurgte jeg.

Han slog ud med hånden.

"Der er mange sindssyge. Mange flere end sårede."

"Rigtige sindssyge?"

"Hvad slags ellers?"

Han så på mig, og i hans øjne var det samme stillestående, vilde udtryk, opfyldt af kold rædsel, som hos den soldat, der døde af solstik.

"Lad være," sagde jeg og vendte mig bort.

"Lægen er også sindssyg. Se bare på ham!"

Lægen hørte os ikke. Han sad på tyrkisk vis med benene over kors, rokkede frem og tilbage og bevægede lydløst læberne. Og i hans blik var det samme ubevægelige, stivnede, sløvt overraskede udtryk som hos studenten.

"Jeg fryser," sagde han og smilede.

"Til Fanden med jer alle sammen!" råbte jeg og flyttede mig helt ind i hjørnet af vognen. "Hvorfor har I taget mig med?"

Ingen svarede. Studenten så på det tavse ildskær, der bredte sig mere og mere; hans nakke med det bølgende hår var ung, og da jeg så på ham, forestillede jeg mig uvilkårligt en slank kvindehånd, der kærtegnede dette hår. Og denne forestilling var mig så ubehagelig, at jeg begyndte at hade studenten, og jeg kunne ikke se på ham uden væmmelse.

"Hvor gammel er De?" spurgte jeg; men han vendte sig ikke og svarede ikke.

Lægen rokkede frem og tilbage.

"Jeg fryser."

"Når jeg tænker," sagde studenten uden at vende sig, "- når jeg tænker på, at der et sted findes gader, huse, universitet ..."

Han brød af, som om han havde sagt alt, hvad der lå ham på hjerte, og tav. Toget standsede så pludseligt, at jeg slog mit legeme mod væggen; der hørtes stemmer og vi sprang ud.

På skinnerne, lige foran lokomotivet, lå en slags bylt, ud fra hvilken der strittede en fod.

"Er det en såret?"

"Nej, en dræbt. Hovedet er blevet bortrevet. Nu kan I sige, hvad I vil, men jeg må tænde en lanterne. Ellers risikerer vi at køre nogen over."

Klumpen med den strittende fod blev kastet til side; foden løftede sig som en vinge, og så forsvandt det hele i den mørke grøft. Lanternen lyste op og lokomotivet blev pludselig sort.

"Hør nu bare!" hviskede en med stille rædsel.

At vi ikke hørte det før! Fra alle mulige sider – retningen kunne ikke rigtig bestemmes – lød en jævn, hæs stønnen, underligt rolig i sin bredde og ligesom ligegyldig. Vi havde hørt mange slags skrig og jamren, men dette lignede intet af det. Vi

hidtil havde hørt. Øjet kunne ikke opdage noget på den uklare, rødlige overflade, og derfor syntes det, som det var selve jorden og himlen, der stønnede, belyst af morgendæmringens rødlige skær.

"Nu er vi på femte verst," sagde togføreren.

"Det kommer derfra." Lægen pegede fremad.

Studenten fo'r sammen og vendte sig langsomt om mod os:

"Hvad er dette? Det er ikke til at holde ud at høre på!"

"Fremad!"

Vi gik til fods foran lokomotivet, og vore skikkelser kastede en eneste lang skygge over dæmningen, og skyggen var ikke sort, men uklart rød af det stille, ubevægelige lys, der tavs stod i forskellige retninger på den sorte himmel. Og den gyselige stønnen voksede uhyggeligt ved hvert skridt, vi kunne ikke begribe, hvorfra den kom, – det var, som om den røde luft, jorden og himlen jamrede sig. Den vedvarende og underligt monotone lyd mindede undertiden om græshoppernes sang på sommerengen. Vi stødte oftere og oftere på lig. Vi beså dem flygtigt og kastede dem så bort fra dæmningen, – disse apatiske, rolige, sløve lig, der på den plads, hvor de lå, efterlod mørke, olieagtige blodpletter; i begyndelsen talte vi dem, men senere forregnede vi os og opgav det. Der var mange, alt for mange, for denne uhyggelige nat, der udåndede kulde og stønnede med hver fiber af sit væsen.

"Hvad er dette?" råbte lægen og truede med knyttet næve ud i natten. "Hør blot ..."

Nu nærmede vi os sjette verst. Den uhyggelige stønnen blev mere bestemt, skarpere, og man kunne allerede ane de forvredne munde, der udstødte disse lyde. Med bæven så vi ind

i den rosenfarvede tåge med dens spøgelsesagtige, bedrageriske lys: da lød næsten ved siden af os, nede ved dæmningen, en højlydt jamren, der bad og græd. Vi fandt ham straks, denne sårede, hvis ansigt syntes kun at bestå af øjne, – så store forekom de os, da lyset fra lanternen faldt på det. Han tav stille og rettede sine øjne fra den ene til den anden af os og derefter på vore lanterner, og hans blik udtrykte en vanvittig glæde, fordi han så mennesker, og en vanvittig skræk for, at alt dette straks skulle forsvinde, da han åbenbart antog det for et syn. Måske havde han allerede mange gange drømt, at folk med lanterner bøjede sig over ham, for straks igen at forsvinde i det dunkle, blodige mareridt.

Vi begav os videre og stødte næsten straks på to andre sårede, den ene lå på dæmningen, den anden lå og klagede sig i grøften. Da de blev løftet op, sagde lægen, skælvende af raseri, til mig:

"Nå, hvad synes De?"

Han vendte sig bort. Nogle skridt videre mødte vi en let såret, der kunne gå og som støttede den ene sårede arm med den anden. Med oprejst hoved gik han lige imod os og syntes ikke at bemærke, at vi trådte til side for at gøre plads for ham. Han så os vist ikke. Ved lokomotivet standsede han et øjeblik, gik omkring det og langs med waggonerne.

"Du skulle sætte dig op i toget!" råbte lægen, men fik intet svar.

Det var de første, som slog os med rædsel. Derefter traf vi flere og flere på banedæmningen og ved siden af den, og hele marken, der var overgydt af det ubevægelige, røde skær fra ildebrandene, begyndte at røre sig, som var den levende; den

flammede op i stærke skrig, jamren, forbandelser og stønnen. De mørke klumper rørte sig og krøb omkring som dvaske krebs, der var sluppet ud af en kurv, sammenkrøbne, underlige, og med deres stødvise, krampagtige bevægelser og den tunge klodsethed lignede de næppe mennesker. Nogle af dem var tavse og lydige, andre stønnede, hylede, bandede og hadede os, der ville redde dem, så lidenskabeligt, som om vi var skyld i denne blodige, grusomme nat, i deres ensomhed herude mellem ligene og i deres skrækkelige sår. Der var ikke mere plads i waggonerne og vore klæder var blevet fuldstændig våde af blod, som om vi havde stået længe i en blodregn; men stadig bar vi sårede hen til toget, og over den levende mark vrimlede det lige så ustandseligt som før. Nogle kom selv krybende, andre kom gående, vaklende og snublende. En soldat kom næsten løbende hen til os. Hans ansigt var næsten helt knust; han havde kun det ene øje tilbage, og det brændte vildt og uhyggeligt; han var næsten nøgen, som om han kom lige fra en badstue. Han puffede til mig, opdagede så med sit ene øje lægen og greb ham hurtigt i brystet med sin venstre hånd.

"Jeg skal give dig en i fjæset," råbte han, og idet han ruskede i lægen, tilføjede han et sjofelt skældsord. "Jeg skal give dig en i fjæset, rakkerpak!"

Lægen rev sig løs. Og idet han trådte tæt ind på soldaten skreg han, halvkvalt af vrede:

"Din skurk! Jeg skal aflevere dig til retten! I kachotten med dig! Du forstyrrer mig i min tjeneste! Dit fæ!"

Vi skilte dem ad, men soldaten skreg endnu længe:

"Jeg skal give dig en i fjæset, rakkerpak!"

Jeg var nær ved at miste mine kræfter og gik til side for at ryge og hvile mig lidt. Det størknede blod havde dannet en skorpe på mine hænder, og det så ud, som om jeg havde handsker på; jeg kunne næppe bøje fingrene og tabte både cigaretter og tændstikker. Og da jeg begyndte at ryge, forekom tobaksrøgen mig som noget ganske nyt og usædvanligt og syntes at have en besynderlig smag, som jeg hverken før eller senere har bemærket. Studenten – sygeplejeren –, som havde været med i toget, kom hen til mig, men det forekom mig, at det var flere år siden, jeg havde set ham, dog kunne jeg på ingen måde huske hvor. Hans gang var fast, som om han marcherede, og det forekom mig, at han så igennem mig til et eller andet punkt i det fjerne.

"Men de sover," sagde han, tilsyneladende aldeles roligt.

Jeg blev ophidset, som om bebrejdelsen var rettet mod mig.

"De må ikke glemme, at folkene i de sidste ti dage har kæmpet som løver."

"Men de sover," gentog han, mens han ligesom så igennem mig og i det fjerne. Derpå bøjede han sig hen imod mig, truede med fingeren og fortsatte lige så tørt og roligt:

"Jeg skal sige Dem. Jeg skal sige Dem."

"Hvad?"

Han bøjede sig nærmere og nærmere hen imod mig, truede hemmelighedsfuldt med fingeren og gentog:

"Jeg skal sige Dem. Jeg skal sige Dem. Lad dem vide …"

Han så stadig strengt på mig, truede endnu en gang med fingeren, tog så en revolver frem og skød sig i tindingen. Og jeg blev hverken forbavset eller forskrækket over dette. Jeg tog

cigaretten i min venstre hånd, prøvede såret med fingeren og gik så hen imod toget.

"Studenten har skudt sig; han lever måske endnu," sagde jeg til lægen. Denne pressede sit hoved mellem hænderne og fremstønnede:

"Fanden i vold! … Vi har jo ingen plads. Se, han der vil også straks skyde sig. På mit æresord!" råbte han vredt og truende: "Jeg også! Ja, og jeg beder Dem – gå til fods! Der er ikke mere plads. Så kan De klage, om De vil."

Og stadig råbende vendte han sig bort, men jog gik hen til ham, der efter lægens mening straks ville skyde sig. Det var en sygeplejer, sandsynligvis også en student. Han stod og støttede sin pande mod waggonen og hans skuldre rystede af gråd.

"Lad være," sagde jeg og lagde min hånd på hans skuldre.

Men han vendte sig ikke, svarede ikke, græd blot. Og hans nakke var ung som den andens og han stod grimt sammenbøjet, som en drukken der kaster op; hans hals var blodig. – Han havde måske grebet om den med hånden.

"Nå?" spurgte jeg utålmodigt.

Han vaklede tilbage fra waggonen og begav sit med sænket hoved og krumbøjet som en olding bort fra os ind i mørket. Jeg fulgte uvilkårligt efter ham og vi gik længere og længere bort fra toget. Jeg syntes, at han græd, og jeg følte mig så nedtrykt og havde selv den største lyst til at græde.

"Stop!" råbte jeg pludselig og standsede.

Men han gik stadig videre, nedbøjet, med tunge skridt, og med sine spidse skuldre og sin slæbende gang lignede han en olding. Snart forsvandt han i den rødlige tåge, der lignede lys, men som intet belyste. Jeg blev alene.

Længst borte til venstre svævede en række svage lysflammer forbi, – det var toget, der fjernede sig. Nu var jeg alene – mellem døde og døende. Hvor mange var der endnu blevet tilbage? I nærheden af mig var alt dødt og stille, men længere borte rørte marken sig som var den levende – eller måske forekom det mig blot således, fordi jeg var ene. Men den skrækkelige stønnen hørte ikke op. Den svævede over jorden, – så spinkel og håbløs som barnegråd eller som piben af tusinder hundehvalpe, der var kastet ud i nattekulden og frøs ihjel. Som skarpe, endeløse isnåle trængte den sig ind i hjernen og bevægede sig langsomt frem og tilbage – frem og tilbage …

Sjette brudstykke

… det var vore egne. Da der i den sidste måned både i vor egen og i den fjendtlige hær havde hersket en underlig forvirring, der ødelagde alle planer og bestemmelser, var vi overbeviste om, at det var den fjendtlige hær, det fjerde korps, som nærmede sig. Og alt var allerede færdigt til angreb, da man i en kikkert opdagede, at det var vore egne uniformer, og ti minutter efter var vi rolige og lykkelige og fuldstændig sikre på, at det var vore folk. Også de havde øjensynligt kendt os igen: de nærmede sig os aldeles roligt, og i denne rolige bevægelse føltes, ligesom hos os, et roligt smil over det uventede møde.

Og da de begyndte at skyde på os, kunne vi i nogen tid ikke begribe, hvad dette skulle betyde, og smilede endnu – under en hagl af shrapnels, der overøste os og berøvede os hundreder af folk. Så råbte nogen, at vi havde taget fejl, og – jeg husker det ganske tydeligt – nu så vi alle, at det var fjenden, at det var fjendtlige uniformer og ikke vore, og besvarede straks ilden. Den underlige kamp havde måske varet i fem minutter, da begge mine ben blev revet bort, og jeg kom først til bevidsthed på lazarettet, da amputationen var udført.

Jeg spurgte, hvorledes slaget var faldet ud, men fik et undvigende, beroligende svar, af hvilket jeg forstod, at vi havde tabt; men derpå blev jeg overvældet af glæde over, at jeg, skønt nu uden ben, ville blive sendt hjem, at jeg alligevel levede, ville leve længe – længe. Først efter en uges forløb fik jeg nogle detaljer, der på ny vakte min tvivl og en ny, ukendt angst.

Ja, det syntes virkelig al have været vore egne, og mine ben var blevet bortrevet af en granat fra vor egen kanon, affyret af vor egen soldat. Og ingen kunne forklare, hvorledes det var gået til. Der var sket noget, vore øjne var blevet formørkede, og to regimenter af samme hær havde i en versts afstand fra hinanden, i løbet af en hel time sendt ødelæggelse imod hinanden og været fuldt overbeviste om, at de kæmpede med fjenden. Om dette tilfælde taltes meget nødigt, kun med halve ord, og – hvad der var højst mærkværdigt – man kunne mærke, at flere af dem, som talte om det, endnu ikke var klare over, at der var sket fejl. Eller rettere sagt, de indrømmede det, men antog, at det kom senere, og at vi først kæmpede med en virkelig fjende, der under den almindelige forvirring skjulte sig, så at vi blev prisgivet for vore egne kanoner. Nogle talte åbent om dette og gav bestemte forklaringer, som forekom dem sandfærdige og klare. Jeg selv kan lige til den dag i dag ikke forstå, hvorledes denne underlige misforståelse opstod, fordi jeg lige tydeligt så først vore røde og bagefter fjendens orangefarvede uniformer. Og underligt nok glemte alle meget hurtigt dette tilfælde, så at man talte om det som om en rigtig kamp, og i denne mening blev mange, ganske oprigtigt mente korrespondancer skrevet og afsendt; jeg læste dem senere, da jeg var kommet hjem. Over for os, der var blevet sårede i dette slag, forholdt man sig i begyndelsen noget underligt – det var, som om man havde mindre medlidenhed med os end med de andre sårede, men snart udjævnedes også dette. Og kun nye tilfælde, der lignede det beskrevne, blandt andet, at to regimenter i fjendens hær næsten fuldstændig havde tilintetgjort hinanden, da de en gang mødtes ved nattetid og

det var kommet til bajonetkamp – giver mig ret til at tænke, at der var sket en fejl.

Vor læge, ham, der udførte amputationen, en gammel, tør, knoglet mand, gennemtrængt af lugten ar jodoform, tobaksrøg og karbolvand, evigt smilende gennem sit tynde, gulgrå overskæg, sagde til mig, idet han kneb øjnene sammen:

"Det er Deres lykke, at De skal hjem. Her er noget galt fat."

"Hvad for noget?"

"Sådan er det. Noget galt. I min tid var sagen mindre udviklet."

Han havde deltaget i den sidste europæiske krig, der fandt sted for femogtyve år siden, og mindedes den ofte med glæde. Men denne krig forstod han ikke, og, som jeg lagde mærke til, han frygtede den.

"Ja, netop noget galt," sukkede han og rynkede brynene, mens han skjulte sig i en sky af tobaksrøg. "Om det var muligt, ville jeg også selv rejse hjem."

Han bøjede sig ned imod mig og hviskede gennem sit gule overskæg, der var gennemtrængt af tobaksrøg:

"Der vil snart komme det øjeblik, da ingen vil kunne komme bort herfra, ja, hverken jeg eller nogen anden." – Og i hans gamle øjne, der var så nær ved mig, så jeg det samme ubevægelige, sløvt overraskende. Og noget rædselsfuldt, utåleligt, der lignede bragen af tusinder sammenstyrtede bygninger, fo'r gennem mit hoved, og stiv af rædsel hviskede jeg:

"Den røde latter."

Og han var den første, der forstod mig. Han nikkede hastigt og bekræftende:

"Ja. Den røde latter."

Han satte sig tæt hen til mig, så sig omkring og hviskede, mens hans spidse, tynde, gulgrå skæg vippede op og ned:

"De skal snart rejse, og |eg vil sige det til Dem. Har De nogensinde set et slagsmål på en sindssygeanstalt? Ikke det? Men jeg har set det. De sloges som sunde. Forstår De: som sunde!" – Han gentog flere gange betydningsfuldt de sidste to ord.

"Og hvad så?" spurgte jeg selv hviskende og angstfuldt.

"Ikke noget. Som sunde."

"Den røde latter," sagde jeg

"Vi måtte hælde vand på dem for at skille dem ad."

Jeg tænkte på regnen, som havde skræmt os så umådeligt og blev forarget.

"De må have mistet forstanden, doktor?"

"Ikke mere end De. I hvert fald ikke mere."

Han slyngede armene om sine spidse knæ og fniste; og mens han skævede over skulderen hen til mig med det stadige, underlige smil om læberne, blinkede han nogle gange snu til mig, som om der var noget meget morsomt, som kun vi to vidste og ingen anden. Med en højtidelighed, som en magiker, der viser sine kunster, løftede han derpå sin hånd højt op, sænkede den derpå langsomt og berørte forsigtigt med to fingre det sted på sengetæppet, hvor mine ben måtte have ligget, hvis de ikke var blevet amputerede.

"Men begriber De dette?" spurgte han hemmelighedsfuldt.

Derpå gjorde han lige så højtideligt og betydningsfuldt en håndbevægelse hen imod de lange rækker af senge, hvori de sårede lå, og gentog:

"Men kan De forstå dette?"

"Sårede," sagde jeg. "Sårede."

"Sårede," gentog han som et ekko. "Sårede. Uden ben, uden hænder, med sønderflængede maver, knust bryst, bortrevne øjne. Forstår De det? Det glæder mig. Så må De altså også kunne forstå dette? ..."

Med en smidighed, der var ualmindelig for hans alder, bøjede han sig ned og stillede sig på hænderne, mens han balancerede med benene i luften. Hans hvide kittel gled ned om ham, blodet strømmede ham til hovedet, og mens han ufravendt stirrede på mig med et underligt forvredent blik, udstødte han besværligt:

"Men kan ... De også ... forstå dette?"

"Lad være," hviskede jeg forskræmt. "Ellers råber jeg højt."

Han lod benene falde ned, rejste sig og antog sin naturlige stilling; så satte han sig atter ved siden af min seng, pustede ud og bemærkede i en belærende tone:

"Der er ingen, som begriber det."

"I går blev der atter skudt."

"Der blev skudt i går. Og i forgårs blev der skudt," nikkede han bekræftende.

"Jeg vil hjem!" sagde jeg sørgmodigt. "Kære doktor, jeg vil hjem. Jeg kan ikke blive her længere. Ellers hører jeg til sidst op at tro, at jeg har et hjem, hvor jeg befinder mig så godt."

Han var hensunket i sine tanker og svarede ikke; jeg begyndte at græde.

"Å, Gud, jeg har ingen ben. Jeg havde så stor lyst til at cykle, at gå, løbe, men nu har jeg ingen ben. Jeg vuggede min lille dreng på mit højre ben, og han lo, men nu ... Alle Himlens

forbandelser komme over jer! Hvad skal jeg hjemme? Jeg er kun tredive år gammel … Forbandet være I!"

Og jeg græd ustandseligt ved tanken om mine kære ben, mine hurtige, stærke ben. Hvem tog dem fra mig, hvem vovede at tage dem?

"Hør nu De," sagde lægen, idet han så til siden. "I går så jeg en sindssyg soldat, der kom hen til os. En fra den fjendtlige hær. Han var næsten nøgen, skamslået, forkradset og sulten, så ud som et dyr; han var overgroet med hår, ligesom alle vi andre, og lignede en vild eller en abe. Han svingede med armene, skabede sig, sang, skreg og ville slås. Man gav ham mad og jagede ham ud igen – i marken. Hvad skal man ellers gøre med dem? Som pjaltede, rædselsfulde skygger vandrer de ved dag og ved nat omkring på højene, frem og tilbage i alle retninger, uden vej, uden mål og uden hvilested. De fægter med armene, ler højt, skriger og synger, og når de mødes, kommer de i slagsmål, eller går måske forbi uden at lægge mærke til hinanden. Hvad lever de af? Sandsynligvis spiser de intet, eller måske lever de af lig, som vilde dyr, som tykke, forædte, vilde hunde, der slås og hyler på højene hele nætter igennem. Som fugle, der ved nattetider er opskræmte af stormen, som sælsomme natsværmere går de lige imod lyset, og når man om natten laver bål for at varme sig, varer det ikke en halv time, før en halv snes af disse pjaltede, skrigende, vilde skikkelser som forfrosne abekatte dukker op omkring det. Undertiden skyder man på dem af fejltagelse, undertiden med vilje, når man mister tålmodigheden over at høre på deres hæslige, uhyggelige skrig."

"Jeg vil hjem!" råbte jeg og holdt mig for ørene, men dumpt og mystisk – som gennem vat – borede nye, rædselsfulde ord

sig ind i min forpinte hjerne:

"... Der er mange af dem. De dør i hundredevis i kløfterne, i ulvegravene, der er bestemte for de sunde og fornuftige, i pigtrådsresterne og på pælene; de blander sig ind i regelrette, ordnede kampe, og slås som helte – stadig i forgrunden, stadig uforfærdede; men de slår ofte deres egne. Jeg holder af dem. Foreløbig *begynder* jeg kun at miste forstanden, og derfor sidder jeg her og taler med Dem, men når jeg har mistet forstanden helt, vil jeg drage ud i felten, drage ud i felten, og jeg vil udstøde et kampråb – et kampråb, og vil samle disse skarer omkring mig, disse riddere uden frygt og dadel, og erklære hele verden krig. I en munter hær, med sang og musik vil vi drage ind i byerne, og hvor vi kommer frem, vil alt blive rødt, der vil alt hvirvle og danse, som ild. De, som ikke bliver dræbt, vil forene sig med os, og vor tapre hær vil vokse som en lavine og rense hele verden. Hvem har sagt, at man ikke må myrde, brænde og plyndre? ..."

Nu sang han, denne sindssyge læge, og det var, som om han med sit skrig vækkede den bedøvede smerte hos dem, hvis bryst og underliv var sønderflænget, hvis øjne var revet ud og hvis ben var amputerede. Hele sygeværelset opfyldtes af en fremvældende, gennemtrængende, grædende stønnen, og fra alle sider vendte blege, gule, udmagrede ansigter sig imod os, nogle uden øjne, andre så uhyggeligt skamskændede, som om de var vendt tilbage fra helvede. De stønnede og lyttede, og ind gennem den åbne dør kiggede forsigtigt den sorte, uformelige skygge, der havde rejst sig op over jorden, og den sindssyge gamle mand skreg med udstrakte arme:

"Hvem har sagt, at man ikke må myrde, brænde og plyndre? Vi skal myrde, plyndre og brænde. Vor muntre, sorgløse skare af tapre folk vil ødelægge det hele: deres bygninger, deres universiteter og museer; vi muntre børn, opfyldt af brændende latter – vi skal danse på ruinerne. Galehuse vil jeg erklære for vort fædreland, for vore fjender og forrykte – alle dem, der endnu ikke har mistet deres forstand; og når jeg, den store, uovervindelige, den glade, får herrevælde over Jorden, bliver dens selvhersker, – hvilken munter latter skal da lyde gennem verden!"

"Den røde latter," skreg jeg og forsøgte at afbryde ham. "Hjælp mig! Jeg hører atter den røde latter!"

"Mine venner!" fortsatte lægen, idet han vendte sig til de stønnende, skamskændede skygger. "Mine venner! Vi skal have en rød måne og en rød sol, og dyrenes uld skal få en rød, livlig farve, og vi skal rive huden af dem, der er alt for hvide, alt for hvide … Har I prøvet at drikke blod? Det er en smule klæbrigt, det er lidt varmt, men det er rødt, og har en så munter og rød latter! …"

Syvende brudstykke

… det var ugudeligt, det var ulovligt. Hele verden ærer det røde kors som en helligdom, og de så godt, at det ikke var et tog med soldater, men med uskadelige sårede, og de burde have advaret mod den mine, der var lagt under banelinjen. De ulykkelige mennesker, de drømte allerede om deres hjem …

Ottende brudstykke

… omkring samovaren, omkring en rigtig samovar, der dampede som et lokomotiv – dampen var så stærk, at selv lampeglasset blev dugget. Og det var de samme smukke kopper, blå udvendig og hvide indvendig, som vi fik i bryllupsgave for længe siden. – De var fra min svigerinde – en god og herlig kvinde.

"Er det muligt, at de alle er i behold?" spurgte jeg tvivlende, mens jeg med skinnende sølvske rørte sukkeret om i glasset.

"En af dem er slået i stykker," sagde min kone adspredt; hun åbnede samtidig for samovaren og det kogende vand løb smukt og let ud af tuden.

Jeg begyndte at le.

"Hvad er det?" spurgte min broder.

"Ikke noget. Men nu må I endnu en gang føre mig ind i kabinettet. Anstreng jer lidt for heltens skyld! I har gået og drevet herhjemme, mens jeg var borte; nu er det forbi, jeg skal nok stramme jer op;" og jeg begyndte – selvfølgelig for spøg – at synge:

"Vi modigt, kammerater, i felt mod fjenden går …"

De gik ind på spøgen og smilede, kun min hustru løftede ikke sit hoved, hun tørrede kopperne af i et rent, broderet klæde. Inde i kabinettet mødte mig det kendte billede: det blå tapet, lampen med den grønne kuppel og det lille bord, på hvilket der stod en lille karaffel med vand. Karaflen var lidt støvet.

"Skænk mig vand fra karaflen," befalede jeg i en munter tone.

"Men du har jo lige drukket te."

"Det gør ikke noget, fyld nu bare glasset. Og vil du ikke tage vor lille søn –" sagde jeg til min hustru "- og sætte dig et øjeblik ind i det andet værelse. – Gør mig den tjeneste."

Jeg nød vandet i små mundfulde, og i værelset ved siden af sad min hustru og min søn, men jeg så dem ikke.

"Så, det er godt. Kom nu her ind. Men hvorfor går han ikke i seng, det er jo sent?"

"Han er så glad over, at du er kommet hjem; kære, lille ven, gå hen til din far."

Men barnet græd og skjulte sig i moderens kjole.

"Hvorfor græder han?" spurgte jeg uforstående og så mig omkring, "hvorfor er I alle så blege og tavse og går omkring som skygger?"

Min broder lo højt og sagde:

"Vi er jo slet ikke tavse."

Og min søster føjede til:

"Vi taler jo hele tiden."

"Jeg skal sørge for aftensmaden," sagde moder og gik hastigt ud.

"Jo, I er nu tavse," gentog jeg påståeligt. "Lige fra i morges har jeg ikke hørt et eneste ord, og det er kun mig selv, der sludrer, ler og er glad. Er I da ikke glade for mig? Og hvorfor undgår I alle at se på mig, er jeg da så forandret? Ja, det må jeg vel være. Jeg ser heller intet spejl. Har I skaffet det af vejen? Giv mig dog et spejl."

"Nu skal jeg hente et," svarede min hustru; det varede længe før hun kom tilbage; men pigen kom til slut med spejlet. Jeg så i det, – jeg havde allerede set mig i spejlet i waggonen og på banegården, – og det var mit sædvanlige ansigt, lidt ældet, men

ellers ganske det samme. De havde vist af en eller anden grund ventet, at jeg ville udstøde et skrig og besvime, derfor blev de så glade, da jeg ganske roligt spurgte:

"Hvad er det, der er så ualmindeligt hos mig?"

Min søster lo endnu højere og gik hurtigt ud, men min broder sagde roligt og overbevisende:

"Det er ganske rigtigt. Du har ikke forandret dig meget. Du er bare blevet noget skaldet."

"Man må jo takke Gud, at hovedet i det mindste er blevet på sin plads," svarede jeg ligegyldigt.

"Men hvorfor flygter de allesammen, først den ene og så den anden? Kør mig nu igen lidt omkring i stuerne. Sikken bekvem stol, den gør ingen støj. Hvor meget har I givet for den? Jeg skal ikke spare på pengene, jeg vil købe mig nogle udmærkede ben, endnu bedre … Å, min cykel!"

Den hang på væggen, så godt som ny, kun luftringene var slappe. På baghjulet sad endnu lidt tørt vejsnavs – fra den sidste tur. Min broder tav stille og rørte ikke rullestolen, og jeg forstod hans tavshed og tøven.

"I vort regiment blev kun fire officerer i live," sagde jeg dystert. "Jeg er så lykkelig. Cyklen vil jeg forære dig, du kan tage den i morgen."

"Tak, ja, så tager jeg den," – han gik straks ind på det, uden mindste modsigelse. "Ja, du har haft held med dig. Halvdelen af byens befolkning bærer sorg. – Benene, ja det er rigtignok …"

"Selvfølgelig. Men jeg er jo heller ikke postbud."

Så spurgte min broder pludseligt:

"Men hvorfor ryster egentlig dit hoved?"

"Bagatel. Det går over, sagde lægen."

"Og hænderne også?"

"Ja, ja. Hænderne også. Alt dette vil gå over. Kør mig nu videre, kære ven. Jeg er ked af at sidde stille."

De gjorde mig nervøs, disse utilfredse mennesker; men glæden vendte tilbage, da de begyndte at rede seng, som jeg købte før brylluppet, for fire år siden. De lagde et rent lagen på, bankede puderne tilrette, slog tæppet, jeg så på den højtidelige ceremoni, og mine øjne fyldes med glædestårer.

"Og nu skal du klæde mig af og lægge mig i seng," sagde jeg til min hustru. "Åh, hvor det vil gøre godt!"

"Straks, min ven!"

"Hurtigt!"

"Straks, min ven!"

"Hvad er det med dig?"

"Straks, min ven."

Hun stod bag min ryg, ved toiletbordet; jeg drejede forgæves hovedet for at se hende. Og pludselig udstødte hun et skrig, et skrig, som man kun hører det i krigen:

"Hvad er dog dette?"

Hun styrtede hen til mig, omfavnede mig, faldt ned foran mig og gemte sit hoved ved mine benstumper, så trak hun sig med rædsel tilbage fra dem, trykkede sig så atter ind til dem, kyssede disse stumper og græd.

"Hvad har de dog gjort med dig! Du er jo kun tredive år gammel. Du var ung og smuk. Hvad er dog dette? Hvor er menneskene dog grusomme! Hvad tjener dette til? Hvem havde brug for dette? Du, min sagtmodige, min stakkels, kære ven!"

Og skriget tilkaldte alle de andre; de kom løbende, – moder, min søster, barnepigen, og alle talte de i munden på hinanden,

faldt på knæ foran mig og græd ustandseligt. Men på tærsklen stod min broder, bleg, dødbleg, med dirrende læber, og skreg med skingrende stemme:

"I gør mig forrykt! Jeg bliver forrykt!"

Men moder krøb omkring min rullestol, hun skreg ikke mere, men fremstødte kun nogle hæse lyde og slog sit hoved mod hjulene. Og der stod den rene seng med luftige puder og opslået tæppe, den seng, jeg købte for fire år siden – til brylluppet …

Niende brudstykke

... Jeg sad i et badekar med varmt vand, mens min broder gik urolig omkring i det lille værelse; snart satte han sig, snart stod han atter op, greb sæben eller lagenet, holdt det tæt op til sine nærsynede øjne og lagde det så atter tilbage. Så stillede han sig op med ansigtet mod væggen, og mens han pillede med fingrene i stukkaturen fortsatte han heftigt:

"Tænk dig nu selv: man kan vel ikke i årtusinder og århundreder ustraffet lære barmhjertighed, fornuft, logik – vække bevidstheden. Det er navnlig bevidstheden, det kommer an på. Man kan blive ubarmhjertig, miste følsomheden, vænne sig til at se blod, tårer, lidelser – som f.eks. slagtere, eller mange læger og militære; men hvem skulle fornægte sandheden efter at man har lært den at kende? Efter min mening er det umuligt. Lige fra barnsben blev jeg lært til ikke at pine dyr, at være barmhjertig; alle de bøger, jeg har læst, har lært mig det samme, og det gør mig inderlig ondt for alle dem, der lider i jeres forbandede krig. Men jeg begynder med tiden at blive vant til alle disse dødsfald, til lidelser og til blod; jeg mærker, at jeg også i hverdagslivet bliver mindre følsom og reagerer kun mod de stærkeste indtryk, men selve krigens kendsgerning kan jeg ikke vænne mig til, min forstand nægter at forstå og forklare det, som i sin grund er ufornuftigt. En million mennesker er samlet på et sted, slår hinanden ihjel og søger alle mulige grunde til at retfærdiggøre deres handlinger, og deres forfærdelige stilling gør dem alle lige ondt og alle er de lige ulykkelige – hvad er dog dette, det er dog vanvid?"

Min broder vendte sig om og rettede med sine nærsynede, lidt naive øjne et spørgende blik på mig.

"Den røde latter," sagde jeg muntert og plaskede i vandet.

"Jeg vil sige dig sandheden;" han lagde tillidsfuldt sin kolde hånd på min skulder; men som om han blev ængstelig over, at denne var nøgen og våd, trak han hurtigt hånden tilbage, "jeg skal sige dig sandheden: jeg er bange for at blive sindssyg. Jeg kan ikke begribe, hvad det er, der foregår. Jeg kan ikke begribe det, og det er rædselsfuldt. Om nogen blot kunne forklare mig det, men det er der ingen som kan. Du var med i krigen, du har set det hele – forklar mig det dog!"

"Gå Fanden i vold!" sagde jeg i en spøgende tone og plaskede videre i vandet.

"Se nu, også du," sagde han sørgmodigt; "ingen kan hjælpe mig. Det er forfærdeligt. Og jeg opgiver at forstå, hvad der er muligt, hvad der er umuligt, hvad der er fornuftigt, hvad der er ufornuftigt. Hvis jeg nu tager dig ved struben, først ganske sagte, ligesom kærtegnende, men derpå kraftigere, og til sidst kvæler dig – hvad vil det så være?"

"Du vrøvler. Sådan noget er der ingen, der gør."

Min broder gned sine kolde hænder, smilede og fortsatte:

"Da du var borte, var der nætter, hvor jeg ikke kunne sove, og så fik jeg sådanne underlige tanker, – at tage en økse og gå ind og slå dem alle sammen ihjel: moder, søster, tjenestefolkene, hunden. Selvfølgelig var det kun tanken og jeg ville aldrig kunne gøre det."

"Det håber jeg heller ikke," smilede jeg og plaskede i vandet.

"Og så er jeg bange for knive og alt, hvad der er skarpt og blinkende, jeg synes, at hvis jeg tager en kniv i hånden, må jeg

absolut dræbe nogen. Og hvorfor skulle man ikke dræbe, når kniven er skarp, ikke sandt?"

"En udmærket grund! Hvor du er underlig, bror! Lad mig få lidt mere varmt vand."

Han åbnede for hanen, lod vandet løbe og fortsatte:

"Jeg er også bange, når folk samler sig i store mængder. Når jeg om aftenen hører larm og høje skrig på gaden, så skælver jeg og tænker, at der er begyndt et … blodbad. Når der står nogle mennesker sammen og jeg ikke kan høre, hvad de taler om, så begynder jeg at tro, at de snart vil skrige højt, kaste sig over hinanden og dræbe hinanden. Og du ved jo –" han bøjede sig hemmelighedsfuldt ned mod mit øre, "- at der i aviserne står meget om mord, om underlige mordtilfælde. Det er løgn, at ethvert menneske har sin egen forstand – menneskeheden har en eneste forstand, og denne begynder at blive omtåget. Vil du prøve mit hoved, hvor brændende det er? Der er ild derinde. Men undertiden bliver det koldt, og alt fryser derinde, stivner og forvandler sig til en uhyggelig is. Du må ikke le, bror, jeg ved, at jeg skal miste forstanden. – Nu skal du op, der er gået et kvarter."

"Lidt endnu. Et lille øjeblik!"

Det var så behageligt at sidde i badekarret og lytte til en kendt stemme, uden at tænke på ordene, og se på de kendte, gamle, sædvanlige genstande – på den grønlige kobberhane, på væggene med det kendte tapet og det fotografiske tilbehør, som lå ordnet på reolerne. Nu skal jeg atter beskæftige mig med fotograferingen, tage stille, fredelige billeder, også af min søn, hvorledes han går, ler og tumler sig. Til den beskæftigelse kan

man undvære benene. Jeg vil atter skrive om kloge bøger, om menneskетankens nye erobringer, om skønheden og om freden.

"Ho-ho ho!" lo jeg og plaskede i vandet.

"Hvad er det med dig?" spurgte min broder forskrækket og blegnede.

"Ikke noget. Jeg glæder mig bare over, at jeg er hjemme igen."

Han smilede til mig som til et barn, skønt jeg er tre år ældre end ham, og faldt derefter i tanker, som en voksen, som en gammel mand, der har store, tunge og gamle tanker.

"Hvor skulle man flygte hen," sagde han og trak på skuldrene. "Hver dag, omtrent samtidigt, lukker bladene deres kontorer, og hele menneskeheden skælver i angstfuld forventning. Denne samtidighed af følelser, tårer, tanker, lidelser og rædsler berøver mig enhver støtte, og jeg er som en splint i bølgerne, som et støvgran i stormen. Jeg bliver med vold revet løs fra det sædvanlige, og hver morgen er der et frygteligt øjeblik, hvor jeg ligesom hænger i luften over vanviddets sorte afgrund. Og jeg vil falde derned, jeg må falde ned i afgrunden. Du kender ikke del hele, bror. Du læser ikke bladene, man skjuler meget for dig. Du kender langt fra det hele, bror."

Men jeg holdt det, han sagde, for en meget dyster spøg, – således var det altid, når nogen i sit vanvid fordybede sig for meget i krigens vanvid og ville advare os. Jeg holdt det for spøg, som om jeg i dette øjeblik, da jeg plaskede i badekarret, havde glemt alt det, jeg havde oplevet i krigen.

"Nå ja, jeg er ligeglad, men nu må jeg op," sagde jeg letsindigt; men min broder smilede og kaldte på tjeneren, og de løftede mig op af badekarret og klædte mig på. Derpå drak jeg aromatisk te af mit eget riflede glas og tænkte, at man kan også

leve godt uden ben; senere kørte de mig ind i mit kabinet til mit skrivebord, og jeg forberedte mig til at arbejde.

Før krigen skrev jeg for et tidsskrift oversigter over den udenlandske litteratur, og nu lå en hel mængde af de kære, smukke bøger i gule, blå og brune omslag på bordet foran mig. Min glæde var så stor, min nydelse så overvældende, at jeg ikke kunne bekvemme mig til at begynde at læse, men så kun bøgerne igennem og strøg kærtegnende med hånden hen over dem. Jeg følte, at der lå et smil over mit ansigt, sandsynligvis et meget dumt smil, men jeg kunne ikke holde det tilbage, mens jeg med velbehag betragtede titlerne, vignetterne og de enkle strenge og smagfulde tegninger. Hvor megen forstand og skønhedsfølelse var der ikke i alt dette! Hvor mange mennesker måtte ikke arbejde og anvende deres opfindsomhed, hvor meget talent og smag måtte der ikke til for at skabe for eksempel dette ene bogstav, så klogt, så harmonisk og veltalende i dets sammenføjede små streger!

"Men nu skal jeg arbejde, – alvorligt, med respekt for arbejdet," sagde jeg.

Jeg tog pennen for at skrive overskriften, men min hånd begyndte at gøre kejtede bevægelser hen over papiret, som en frø, der er bundet fast ved en tråd. Pennen borede sig ind i papiret, kradsede, spruttede, løb ustyrligt op og ned, lavede grimme, brudte, meningsløse streger. Jeg skreg ikke op, jeg bevægede mig ikke; jeg gyste og stønnede i bevidstheden om den skrækkelige sandhed, der var i færd med at åbenbare sig; men hånden hoppede over det klart belyste papir, og hver enkelt finger skælvede i en så overvældende håbløs, vanvittig rædsel, som om de, disse fingre, endnu var der, i krigen, og så

brandskær og blod, hørte stønnen og jamren af en grænseløs smerte. De skilte sig fra mig, fik deres eget liv, de forvandledes til øjne og til øren, disse vanvittigt skælvende fingre; og med gysen, ude af stand til at skrige eller røre mig, fulgte jeg den vilde dans over det hvide, stærkt belyste papir.

Det var stille. De mente, at jeg arbejdede og havde lukket alle døre for at ikke en eneste lyd skulle forstyrre mig, – således sad jeg alene i mit værelse, ude af stand til at røre mig, og så magtesløs til, hvorledes mine hænder rystede.

"Det har ikke noget at sige," sagde jeg højt, og ud i kabinettets stilhed og ensomhed lød min stemme hæst og uhyggeligt, som en vanvittigs stemme. "Det gør ikke noget, jeg kan diktere. Milton var jo blind, da han skrev *Det genvundne Paradis*, jeg kan da tænke, og det er hovedsagen."

Jeg gav mig til at danne en lang, dybsindig sætning om den blinde Milton; men ordene blandede sig underligt sammen, faldt fra hinanden som på en dårlig vinkelhage. Og da jeg nærmede mig sætningens slutning, havde jeg næsten glemt begyndelsen. Så forsøgte jeg at huske, hvorledes det kom sig, at jeg nu ville forfatte den underlige, meningsløse sætning om en mand, der hed Milton, – men kunne det ikke.

"*Det genvundne Paradis – Det genvundne Paradis*," gentog jeg. Jeg kunne ikke begribe betydningen af det.

Nu faldt det mig ind, at der jo i det hele taget var meget, jeg glemte, at jeg var underlig adspredt og ofte forvekslede kendte ansigter, at jeg endog ofte i ganske dagligdags samtaler manglede ord, og undertiden kunne jeg, skønt jeg kendte ordet, på ingen måde forstå dets betydning. Jeg forestillede mig klart, hvordan dagene nu gik for mig, – de var så underlige, korte,

afstumpede, ligesom mine ben, de havde nogle tomme, gådefulde punkter – lange timer, hvor jeg mistede bevidstheden eller blev følelsesløs, og om hvilke jeg aldrig kunne huske noget som helst.

Jeg ville kalde på min hustru, men kunne ikke huske hendes navn, – og dette hverken forbavsede eller skræmte mig. Jeg hviskede sagte:

"Hustru!"

Dette uvante tiltaleord lød stille og døde hen uden svar. Det var stille. De var bange for, at den mindste uforsigtige lyd skulle forstyrre mig i mit arbejde, og derfor var det så stille, – det var et rigtigt kabinet for en lærd mand. Stille, hyggelig, det stemte til tænkning og skabende arbejde. De kære mennesker, hvor de sørger for mig! tænkte jeg bevæget.

… Inspirationen, den hellige inspiration, kom over mig. Solen tændtes i min hjerne, og dens varme, skabende stråler strømmede ud over verden og strøede blomster og sange. Jeg skrev hele natten uden at blive træt, jeg svævede frit på den mægtige, hellige inspirations vinger. Jeg skrev noget stort, noget udødeligt, der var blomster og sange … blomster og sange …

2. del

Tiende brudstykke

… Gud være lovet; døden har endelig befriet ham; han døde i sidste uge, i fredags. Det var en stor lykke for min broder. Denne krøbling, uden ben, rystende over hele sit legeme, med sønderknust sjæl, var i sin indbildte produktions vanvittige ekstase både skrækkelig og ynkværdig. Siden hin nat sad han og skrev i hele to måneder, uden at forlade sin stol, nægtede at tage føde til sig og græd og bandede, når vi for en kort tid rullede ham bort fra skrivebordet. Med uhyre hastighed førte han sin tørre pen hen over papiret, kastede det ene blad til side efter det andet, skrev og skrev. Han ville ikke sove, og kun to gange lykkedes det os at få ham i seng for nogle timer, efter at han havde fået en stærk dosis morfin, men til sidst kunne ingen bedøvende midler standse hans vanvittige skabertrang. På hans ønske forblev gardinerne nedrullede hele dagen igennem og lampen måtte brænde for at fremkalde nattens illusion; han røg den ene cigaret efter den anden og skrev uafbrudt. Han var øjensynlig lykkelig, og aldrig har jeg hos noget sundt menneske set et så inspireret ansigt; det mindede om en profets eller en stor digters ansigt. Han blev meget mager og voksbleg som et lig eller en asket, håret var aldeles gråt. Han begyndte sit vanvittige arbejde som en forholdsvis ung mand og endte det som en olding. Undertiden forsøgte han at skrive endnu hurtigere, pennen borede sig ind i papiret og knækkede, men han lagde ikke mærke til det; i sådanne øjeblikke turde man ikke røre ham, den mindste berøring fremkaldte hysteri – tårer, latter; nogle korte øjeblikke, dog kun meget sjældent, hvilede han sig lyksalig ud og talte velvilligt med mig, idet han hver

eneste gang stillede samme spørgsmål: Hvem jeg var, hvad jeg hed og hvor længe jeg havde beskæftiget mig med litteraturen.

Derpå fortalte han redladende, stadig med samme ord, hvor latterligt forskrækket han var blevet ved at tro, at han havde mistet hukommelsen og arbejdsevnen, og hvor glimrende han straks gendrev denne vanvittige forestilling ved at begynde sit store, udødelige arbejde om blomster og sange.

"Selvfølgelig gør jeg ikke regning på anerkendelsen fra samtiden," sagde han i en sagtmodig, men stolt tone, mens han lagde sin skælvende hånd på den store bunke tomme blade, "men fremtiden, fremtiden vil nok forstå min idé."

Han mindedes ikke en eneste gang hverken krigen eller sin hustru og sin lille søn; det indbildte uendelige arbejde slugte så grænseløst hans opmærksomhed, at han ikke havde sans for noget som helst andet. Man kunne i hans nærværelse gå omkring i hans kabinet og tale sammen, han mærkede det ikke, og hans ansigt mistede ikke et eneste øjeblik dette udtryk af uhyre spænding og inspiration. I nattens stilhed, når alle sov, og kun han utrætteligt spandt vanviddets uendelige tråd, forekom han os frygtelig, og kun moder og jeg vovede at nærme os ham. En gang forsøgte jeg i stedet for den tørre pen at lægge en blyant i hans hånd, fordi jeg tænkte, at han måske virkelig skrev noget, men det blev kun grimme, brudte, krumme, meningsløse streger, der aftegnedes på papiret. Han døde om natten ved sit arbejdsbord. Jeg kendte min broder godt, og hans sindssyge var ingen overraskelse for mig; den lidenskabelige higen efter arbejdet, der allerede skimtedes i hans breve fra krigsskuepladsen, og som efter hjemkomsten udgjorde hele hans livs indhold, måtte uvilkårligt tørne sammen med hans

udmattede, forpinte hjernes kraftesløshed, og fremkalde en katastrofe. Jeg tænker, at det er lykkedes mig temmelig nøjagtigt at fremstille hele rækkefølgen af de følelser, der voldte hans død hin nat. I det hele taget er alt, hvad jeg her har optegnet om krigen, taget fra min hensovede broders ofte ganske forvirrede og usammenhængende meddelelser; kun nogle enkelte billeder havde så dybt og uudsletteligt brændt sig ind i hans hjerne, at jeg kunne gengive dem ordret efter hans fremstilling.

Jeg elskede ham, og hans død ligger over mig som blyvægt og knuger min hjerne med sin meningsløshed. Den tilføjede endnu en løkke til det uforståellge, der som et spindelvæv omvikler mit hoved, og trak den fast sammen.

Hele min familie er taget ud på landet til nogle slægtninge, og nu er jeg alene tilbage i hele huset, den lille private ejendom, som min broder holdt så meget af. Tjenestefolkene er afskedigede. Gårdskarlen fra nabohuset kommer hver morgen for at lægge i kakkelovnene, men resten af tiden er jeg ganske alene; jeg føler mig som en flue, der er blevet lukket inde mellem et dobbeltvindue, – jeg styrter omkring og slår mig mod en gennemsigtig, uigennemtrængelig væg. Og jeg føler det, jeg ved, at jeg aldrig kommer bort fra dette hus. Nu da jeg er alene, beherskes jeg fuldstændigt af tanken om krigen, der står for mig som en uløselig gåde, som en skrækkelig ånd, jeg ikke kan legemliggøre. Jeg giver den forskellige skikkelser, som – et ridende skelet, en formløs skygge, der er opstået oppe i skyerne og lydløst har sænket sig ned over jorden, men ingen af disse former tilfredsstiller mig og de udtømmer ikke den kolde, vedvarende, stivnede rædsel, der behersker mig.

Jeg kan ikke forstå krigen og må miste forstanden som min broder, som de hundreder af mennesker, der transporteres hjem fra den. Men dette skræmmer mig ikke. At miste forstanden forekommer mig lige så ærefuldt som at dø på en vagtpost. Men selve forventningen, dette, at vanviddet langsomt og ubønhørligt nærmer sig, denne pludselige følelse af noget jættestort, der styrter ned i afgrunden, denne utålelige kval af en martret tanke …

Mit hjerte er stivnet, det er dødt, og får aldrig et nyt liv, men tanken, der endnu lever og kæmper, der engang var så stærk sum Samson, men nu er så værgeløs og svag som et barn – jeg ynkes over den, min stakkels tanke. Der er øjeblikke, hvor jeg ikke kan udholde torturen af disse jernringe, der knuger min hjerne; så føler jeg en voldsom trang til at løbe ud på gaden, på torvet, hvor der er mange mennesker, og skrige:

"I må straks standse krigen, – eller …"

Men hvilket "eller"? Findes der ord, som kunne give dem deres forstand tilbage, ord, de ikke kunne svare på med andre, store, løgnagtige ord? Eller falde på knæ for dem og græde? Men der er jo hundrede tusinder af mennesker, hvis tåreflod appellerer til verden, og hvad nytter det? Eller dræbe sig for deres øjne? Dræbe sig? Tusinder dør hver eneste dag, – men ændrer det et gran i sagen?

Når jeg således føler min magtesløshed, overvældes jeg af raseri, af krigens raseri, som jeg hader. Jeg føler som hin læge lyst til at brænde deres huse med deres skatte, deres hustruer og børn, forgifte det vand. De drikker, hente alle døde op fra graven og kaste ligene ind i deres urene boliger, i deres senge.

Så kan de sove med dem som med deres hustruer og elskerinder!

Å, om jeg var Djævelen! Så ville jeg flytte alle Helvedes rædsler over på Jorden; så skulle jeg fylde deres drømme, og når de har gjort korsets tegn over deres børn, og med smil om munden falder i søvn, – skulle jeg dukke op for dem, sort …

Ja, jeg mister forstander, – måtte det blot ske hurtigst muligt … Hurtigst muligt.

Ellevte brudstykke

... de fangne, en lille hob skælvende, forskræmte mennesker. Da de blev ført ud af vognen, brummede mængden – den brummede som en uhyre stor, ondskabsfuld hund, hvis kæde er kort og svag. Den brummede og blev stille, den åndede tungt, – men fangerne gik i en lille, tæt hob, med hænderne i lommerne og smilede indsmigrende med deres blege læber; de bevægede benene på en måde, som om de frygtede, at man bagfra med en lang stok skulle give dem et slag i knæleddet. Men en af dem gik lidt afsides fra de andre, rolig, alvorlig, han smilede ikke, og da mit blik mødte hans sorte øjne, læste jeg derinde et åbent, usminket had. Jeg så tydeligt, at han foragtede mig og tiltroede mig alt muligt ondt. Havde jeg i det øjeblik overfaldet ham, den værgeløse, for at slå ham ihjel, ville han ikke have skreget, forsvaret eller retfærdiggjort sig, – han var forberedt på alt af mig.

Jeg løb sammen med mængden, der fulgte dem, for endnu en gang at møde hans blik, og det lykkedes mig, da de netop var i færd med at gå ind i et hus. Han lod kammeraterne gå forbi sig og trådte selv sidst ind ad døren, efter at han endnu en gang havde set tilbage på mig. Og jeg så i hans store, sorte øjne, der syntes kun at bestå af pupil, en sådan kval, en sådan afgrund af rædsel og vanvid, som om jeg havde skuet ind i den mest ulykkelige sjæl i verden.

"Hvem er han, med de store øjne?" spurgte jeg vagten.

"En officer. En sindssyg. Der er mange af den slags."

"Hvad hedder han?"

"Han vil ikke tale, siger ikke sit navn. End ikke hans egne folk kender ham. Man har allerede en gang forhindret ham i at hænge sig; men hvad nytter det …!" sagde den eskorterende soldat, slog ud med hånden og forsvandt bag døren.

Nu i aften sidder jeg og tænker på ham. Han er alene blandt fjenderne, som han venter sig alt muligt ondt af. Han tier og venter tålmodigt på at kunne forlade verden. Jeg tror ikke, han er sindssyg, heller ikke nogen kryster, – han holdt sig med værdighed i den lille hob af skælvende, forskræmte mennesker, som han øjensynligt ikke har meget tilfælles med. Hvad tænker han på? Hvilken fortvivlelsens afgrund må der ikke skjule sig i denne menneskesjæl, som søger døden, og ikke engang vil nævne sit navn. Hvad tjener også navnet til? Han er færdig med livet og med menneskene, han har vurderet dem efter deres rette værd, og han føler hverken sine egne eller de fremmede omkring sig, hvor meget de end så skriger, raser og truer. Jeg har skaffet mig oplysninger om ham, – han blev taget til fange i den sidste skrækkelige kamp, ved blodbadet, hvor der blev dræbt flere tusinde mennesker, og han gjorde ingen modstand, da han blev taget, han var, underligt nok, uden våben, og da en soldat, der ikke havde lagt mærke til dette, gav ham et sabelhug, rejste han sig ikke og rørte ikke hånden for at forsvare sig. Men ulykkeligvis var han kun blevet let såret.

Måske er han virkelig sindssyg? Soldaten sagde jo: "Der er mange af den slags …"

Tolvte brudstykke

… det begynder. Da jeg i går nat kom ind i min broders kabinet, sad han i sin lænestol ved bordet, der er overlæsset med bøger. Hallucinationen forsvandt, så snart jeg havde tændt lyset, men det varede længe, inden jeg vovede at sætte mig i lænestolen, hvor han havde siddet. I begyndelsen var det gyseligt, – de ubeboede stuer, hvor der stadig lød en underlig raslen og puslen, fremkaldte denne gysen, – men derefter blev det ligefrem behageligt: hellere han end nogen anden. Alligevel blev jeg hele aftenen siddende i stolen; det forekom mig, at så snart jeg rejste mig, ville han straks sætte sig på sin plads, og da jeg forlod værelset, gik jeg meget hurtigt, uden at se mig tilbage. Man burde tænde lys i alle værelser, – men mon det gik an? Det kunne blive endnu værre, hvis jeg fik se noget ved lyset – foreløbig kan man dog tvivle om det.

I aftes gik jeg derind med et lys, og der var ingen i stolen. Det har sikkert kun været et skyggespil.

Jeg har atter været på banegården – nu går jeg derhen hver morgen – jeg så en waggon med vore sindssyge fra krigen. Den blev ikke åbnet, men overførtes til andre skinner; jeg så nogle ansigter ved vinduerne. De var frygtelige. Særligt et af dem. Unaturligt langt, gult som en citron, lignede det med den åbne, sorte mund og de ubevægelige øjne i den grad en rædslens maske, – at jeg ikke kunne løsrive mig fra det. Det så på mig med hele ansigtet, som om det var et eneste stort, ubevægeligt øje, – og således gled det bort sammen med waggonen, uden et blink eller en rynkning. Skulle det nu vise sig for mig her, i dette

øjeblik, i den mørke dør, ville jeg sikkert ikke kunne overleve det.

Jeg spurgte og fik til svar: der var ankommet toogtyve mennesker. Smitten breder sig. Underligt nok at bladene tier, men det synes, som om heller ikke alt her i vor by er i sin orden. Der er dukket nogle sorte, tæt tillukkede kalechevogne op, – jeg har på en eneste dag, i dag, set seks af dem i forskellige dele af byen. Det bliver vel også en af dem, jeg snart skal køre i.

Og hver dag skriger bladene efter nye tropper og nyt blod, og jeg begriber mindre og mindre, hvad alt dette betyder. I går læste jeg en meget mistænkelig artikel, hvori der påstås, at der mellem befolkningen skal findes mange spioner og forrædere, der tilrådes forsigtighed og at være på sin post; folket skal i sin vrede nok selv finde de skyldige. Hvilke skyldige? I hvad? Da jeg kørte i sporvognen hjem fra banegården, hørte jeg en underlig samtale, sandsynligvis i den anledning:

"De skal hænges uden ret og dom," sagde en af passagererne, efter at han med et forskende blik havde strejfet os alle. "Forræderne skal hænges, ja."

"Uden al barmhjertighed," bekræftede en anden.

"De er længe nok blevet skånet."

Jeg sprang af sporvognen. – Er det ikke alle der græder over krigen, de selv græder jo også, – men hvad skal så dette betyde? En blodig tåge omsvøber Jorden og tilslører menneskenes øjne, og jeg begynder at tro, at øjeblikket for en verdenskatastrofe virkelig nærmer sig. Det er den røde latter, som min broder så. Vanviddet kommer derfra, fra de blodplettede marker, og jeg føler dens kolde pust i luften. Jeg er et stærkt, kraftigt menneske, jeg kender ikke de sygdomme, der ødelægger

legemet og drager hjernens opløsning med sig. Men jeg mærker, at smitten griber og at halvdelen af mine tanker ikke mere tilhører mig selv. Dette er værre end pesten med alle dens rædsler. For pesten kunne man jo skjule sig et eller andet sted, tage forholdsregler, men hvorledes kunne man skjule sig for en alt opslugende tanke, der hverken kender hindringer eller afstand?

Om dagen kan jeg endnu værge mig mod den, men om natten bliver jeg, som alle andre, en viljeløs slave af mine drømme; – og mine drømme er rædselsfulde og vanvittige …

Trettende brudstykke

… over alt meningsløse og blodige slagsmål. Den mindste anledning fremkalder en vild afgørelse; der anvendes knive, stene, favnestykker, og det er ganske ligegyldigt, hvem der bliver slået ihjel, – det røde blod føler trang til at komme frem, og strømme lystigt og i overflod.

Der var seks bønder, og de førtes af tre soldater med ladte geværer. I deres besynderlige, simple og primitive bondedragter, der minder om vilde, med deres underlige ansigter, der ligesom formede af ler med forpjusket uld på hovedet i stedet for hår, eskorteret af disciplinerede soldater, – lignede de på den rige bys gader – slaverne fra den antikke verden. De førtes til krigen og, overleverede til bajonetternes vilkårlighed, gik de, ligesom uskyldige og stumme øksne, der føres til slagtebænken. Forrest gik en høj, skægløs yngling med lang gåsehals, hvorpå der sad et lille, ubevægeligt hoved. Han gik foroverbøjet som en vidje, og stirrede så hårdnakket ned i jorden, som om hans blik trængte ind i selve dens indre. Til sidst kom en ældre, undersætsig, skægget bonde; det var ikke hans mening at gøre modstand, hans blik var sløvt, men jorden syntes at suge hans ben til sig, holde dem fast og ikke at ville slippe dem – han gik foroverbøjet, som om han kæmpede sig frem mod en stærk blæst. Ved hvert skridt puffede soldaten ham bagfra med geværkolben; det ene ben rev sig løs fra jorden, og famlede sig skælvende fremad, mens det andet klæbede sig fast.

Soldaterne så gnavne og mismodige ud, de havde øjensynligt marcheret langt – man kunne se, at de var trætte og ligegyldige,

de bar deres gevær skødesløst, og gik ikke i takt, men på bondemanér med tærne indad. Det syntes som om modstand havde forvirret deres dresserede forstand, og de kunne ikke mere begribe, hvorhen og hvorfor de skulle gå.

"Hvor fører I disse folk hen," spurgte jeg en af soldaterne. Han fo'r sammen og tilkastede mig et blik, der havde så skarpt et glimt, at jeg fik en fornemmelse, som om han havde jaget sin bajonet gennem mit bryst.

"Væk med dig!" råbte han. "Væk med dig, ellers ..."

Den gamle bonde benyttede øjeblikket til at stikke af. Han løb i luntetrav hen til et jernstakit og satte sig på hug, som om han ville gemme sig der. Intet dyr ville have båret sig så meningsløst og dumt ad. Soldaten blev rasende. Jeg så, hvorledes han gik tæt hen til ham, bøjede sig ned, kastede geværet over i den venstre arm og med højre hånd slog et smaskende slag på noget blødt og fladt. Så et til. Folk samlede sig omkring dem. Der lød latter, tilråb ...

Fjortende brudstykke

… ellevte række i parterre. Fra højre og venstre følte jeg arme, der trykkedes tæt op til mig. Og ude omkring i halvmørket ragede ubevægelige hoveder frem, over hvilke der faldt et rødligt lysskær fra scenen. Lidt efter lidt blev jeg grebet af rædsel for denne menneskehob, der var indespærret i et snævert rum. Alle var tavse og lyttede til, hvad der blev sagt fra scenen, eller også spandt de på deres egen tanketråd; men derved, at de var så mange, syntes de i deres tavshed at tale højere, end skuespillernes stærke stemmer. De hostede, pudsede deres næser, skrabede med fødderne; deres klæder raslede, og jeg hørte tydeligt deres dybe, ujævne åndedræt, der opvarmede luften. De var frygtelige, fordi enhver af dem kunne forvandles til lig, og alle havde de vanvittige hoveder. I disse glatkæmmede, rolige nakker, der støttede sig tæt imod hvide, stive flipper, anede jeg en vanviddets orkan, der kunne bryde løs når som helst.

Mine hænder stivnede, da jeg tænkte på, hvor mange, hvor frygtelige de var, og hvor langt jeg sad borte fra udgangen. De er rolige, men hvis man ville skrige: "Ild!" … Og med rædsel følte jeg en frygtelig, lidenskabelig trang til at gøre det, som jeg nu ikke kan tænke på uden at mine hænder stivner og dækkes med kold sved. Hvem skulle hindre mig i at råbe, – rejse mig og råbe:

"Ild! Ild! Red jer, hvem der kan!"

Så ville deres rolige lemmer komme til at skælve i vanviddets krampe. Så ville de fare op, brøle og hyle som vilde dyr; de ville glemme, at de har hustruer, søstre og mødre; de ville styrte frem og tilbage, som om de pludselig var blevet slået med

blindhed, og i deres vanvid ville de kvæle hinanden med deres hvide, parfumerede fingre. Alle de elektriske blus ville blive tændt, og en eller anden styrte op på scenen og råbe, at det var blind alarm og at alt er i sin bedste orden; orkestret ville udslynge sine rasende muntre, skælvende toner – men de ville intet høre, de ville kvæle og trampe på hinanden, slå kvinderne oven i deres kunstfærdigt friserede hoveder. – De ville rive ørene af hinanden, bide næserne af, flænge klæderne lige indtil det nøgne legeme, og de ville ikke skamme sig, for de var jo vanvittige. Deres følsomme, fine, smukke, forgudede kvinder ville hyle, fægte med arme og ben, synke værgeløse ned ved deres fødder, omslynge deres knæ, og endnu tro på deres højmodighed, – men mændene ville rasende slå dem i de opløftede, smukke ansigter og styrte mod udgangen. For de er jo mordere af naturen, og deres rolighed og højmodighed – er kun et mættet dyrs rolighed, når det føler sig i sikkerhed.

Og når halvdelen af dem var dræbt og resten skælvende, som en lille flok ilde medtagne dyr, med et undskyldende smil om læberne, samlede sig ved udgangen, ville jeg stige op på scenen og hånleende tilråbe dem:

"Det har I, fordi I har dræbt min broder."

Og jeg vil gentage:

"Det har I, fordi I har dræbt min broder."

Jeg havde måske hvisket lidt for højt, for min nabo til højre blev urolig og sagde vredt:

"Vil De være stille? De forstyrrer."

Jeg følte mig oplagt til spøg, og antog en streng advarende mine, idet jeg bøjede mig hen imod ham.

"Hvad er der?" spurgte han uroligt. "Hvorfor ser De sådan på mig?"

"Stille, for Himlens skyld," hviskede jeg næppe hørligt. "Mærker De da ikke brandlugten? Det må brænde et sted i teatret."

Han var behersket og fornuftig nok til ikke at udstøde et skrig. Han blegnede, og hans øjne var nær ved at træde frem af deres huler, de blev så store som okseblærer, men han skreg ikke op. Uden at takke mig rejste han sig ganske sagte op og begav sig med påfaldende langsomme skridt hen imod udgangen. Han frygtede for, at de andre kunne få en anelse om brandfaren og forhindre ham i at komme ud, og han var jo den af alle, der var mest værdig til at redde sit liv.

Jeg blev overfaldet af lede, og forlod derfor også teatret. Da jeg var kommet ud på gaden, vendte jeg mit blik mod den retning af horisonten, hvor krigen rasede, – alt var stille, og nattens skyer, der havde en gullig tone af byens lys, gled langsomt og roligt afsted. Måske var det kun en drøm, der var måske slet ingen krig? – tænkte jeg, vildledt af den ro, der hvilede over byen og på himlen.

Men nu kom en dreng springende omkring gadehjørnet og råbte muntert:

"Et frygteligt slag! – Uhyre tab! Køb telegramlisten – nattelegrammerne!"

Jeg læste ved skinnet af en lygte. Fire tusinde lig. I teatret var der sandsynligvis ikke mere end et tusind mennesker. Jeg måtte hele vejen tænke: Fire tusind lig.

Nu gruede jeg for at komme hjem til mit tomme hus. Så snart jeg sætter nøglen i låsen og ser på den stumme flade dør,

føler jeg allerede de mørke, tomme værelser, straks et menneske vil gå igennem, idet han spejder sig forsigtigt omkring. Jeg kender godt vejen, men allerede på trappen, begynder jeg at stryge tændstikker, og stryger den ene efter den anden, indtil jeg finder lyset. Jeg betræder nu ikke mere min broders kabinet, der er låset og lukket, med samt alt, hvad der findes derinde. Jeg sover i spisestuen, hvor jeg nu er helt flyttet ind, her er mere roligt, og det er som luften endnu opbevarede i sig spor af samtaler og latter og af bordservicets lystige klirren. Undertiden hører jeg tydeligt en tør pens kradsen, – og når jeg ligger i min seng …

Femtende brudstykke

… Denne uhyggelige, frygtelige drøm. Som om min hjerne var berøvet dens benhylster, og nu, i sin værgeløse nøgenhed begærligt indsugede alle disse blodige dages vanvittige rædsler. –

Jeg ligger sammenrullet i en klump, optager knap en plads på en meter, men min tanke omspænder hele verden. Jeg ser med alle menneskers øjne og lytter med deres øren; jeg dør sammen med de dræbte; jeg pines og græder sammen med dem, der er sårede og glemte, og jeg lider og føler smerte i såret, når blodet strømmer fra noget legeme. Og det, som endnu ikke har været og ligger langt ude i fremtiden, ser jeg lige så tydeligt, som det, der har været og ligger nær, og det er ingen grænse for min nøgne hjernes lidelser.

Disse børn, disse små, uskyldige børn.

Jeg så dem få gaden da de legede krig og løb efter hinanden, og et af dem græd med en spæd barnestemme – jeg rystede af rædsel og modbydelighed. – Jeg gik hjem. Og natten kom – og i mine brændende drømme, der var som en ildebrand ved midnatstid, forvandledes disse små, uskyldige børn til en hob af myrdende børn.

En uhyre, rød flamme luede i vejret, og i røgen vrimlede det med gyselige, dværgagtige børn med voksne morderes hoveder. De hoppede let og behændigt afsted, som legende gedekid, og åndede tungt, som var de syge. Deres munde lignede frøers eller skrubtudsers gab og åbnede sig bredt og krampagtigt; deres røde blod cirkulerede sløvt bag de nøgne legemers gennemsigtige hul, og de dræbte legende hinanden. De var det

frygteligste af alt, hvad jeg har set, fordi de var så små og kunne trænge sig ind over alt.

Jeg kiggede ud af vinduet, og en af de små fik øje på mig, smilede og betydede mig, at han ville komme op til mig.

"Jeg ind til dig," sagde han.

"Du vil slå mig ihjel."

"Jeg vil ind til dig," gentog han og blev pludselig uhyggeligt bleg; så begyndte han at kravle op ad den hvide mur, som en rotte, aldeles som en sulten rotte. Han gled ned og pippede, og krøb derefter så hurtigt op ad muren, at jeg ikke kunne følge hans hastige, uberegnelige bevægelser.

"Han kan krybe ind under døren," tænkte jeg rædselsslagen, og som om han havde gættet min tanke, blev han pludselig tynd og lang, slog hurtigt med halen og krøb ind gennem den mørke sprække under gadedøren. Jeg fik lige tid til at skjule mig under sengetæppet, og hørte så, hvorledes det lille væsen søgte efter mig i de mørke værelser, idet det listede omkring på sine småbitte bare fødder. Ganske langsomt og ofte standsende nærmede det sig mit værelse og kom ind; længe hørte jeg intet, hverken dets listende skridt eller nogen anden lyd, som om der ingen var i værelset. Men så løftede en lille hånd kanten af mit tæppe, og værelsets kolde luft strejfede mit ansigt og bryst. Jeg forsøgte at svøbe tæppet fast omkring mig, men det løsnedes hårdnakket fra alle kanter; og pludselig følte jeg en kulde på mine fødder, som om de blev dyppet ned i vand. – Nu lå de blottede i det mørke, kolde værelse, og det gyselige væsen så på dem.

Ude i gården begyndte en hund at gø, men holdt pludselig inde, jeg hørte, hvorledes dens kæde klirrede, da den krøb ind i

sit hus. Men uhyret så på mine nøgne ben og tav; jeg vidste, at det var her, jeg følte det på den grænseløse rædsel, der som døden omsluttede mig med gravens forstenede ubevægelighed. Hvis jeg havde været i stand til at skrige, ville jeg have vækket hele byen, ja, hele verden, men min stemme svigtede, og magtesløs, uden at kunne bevæge et lem, følte jeg, hvorledes de små, kolde hænder gled hen over mit legeme og nærmede sig min strube.

"Jeg kan ikke holde jer ud," stønnede jeg halvkvalt og vågnede et øjeblik. Jeg så ud i nattens hemmelighedsfulde og levende mørke, og så faldt jeg vist atter i søvn …

"Vær bare rolig!" sagde min broder, idet han satte sig på sengekanten; sengen knagede, så tungt var hans døde legeme. "Du skal være rolig, for det er jo kun en drøm. Det forekommer dig blot, at du bliver kvalt, men du sover dybt i et mørkt værelse, hvor der ingen anden er, mens jeg sidder i kabinettet og skriver. Der var ingen af jer, som kunne forstå, hvad jeg skrev, og I gjorde nar ad mig som ad en dåre, men nu vil jeg sige dig sandheden. Jeg skriver om den røde latter. Kan du se den?"

Der stod noget uhyre stort, rødt, blodigt og grinende som med en tandløs mund.

"Det er den røde latter. Når Jorden mister sin forstand, så ler den på denne måde. Du ved vel, at Jorden har mistet sin forstand. Den har hverken blomster eller sange mere, den er blevet så rund, glat og rød som et skalperet hoved. Ser du den?"

"Ja, jeg ser den. Den griner."

"Se, hvad der er blevet af dens hjerne. Den er rød som en blodig grød, og er fuldstændig forvirret."

"Den skriger."

"Den lider. Den har hverken blomster eller sange. Lad mig nu – jeg skal lægge mig oven på dig."

"Du trykker mig. Jeg er bange."

"Vi døde trykker de levende. Har du det varmt?"

"Ja."

"Har du det godt?"

"Jeg dør."

"Vågn op og skrig. Vågn op og skrig. Jeg går væk ..."

Sekstende brudstykke

… Det er nu den ottende dag, slaget varer. Det begyndte sidste fredag, og der gik lørdag, søndag, mandag, tirsdag, onsdag, torsdag – nu har det atter været fredag, – men slaget vedvarer stadig. To hære, flere hundrede tusinde mennesker, står over for hinanden, viger ikke af stedet og sender stadig dødbringende, eksploderende bomber imod hinanden; og hvert eneste øjeblik forvandles levende mennesker til lig. Selve himlen er blevet rystet af disse knald og uendelige jordrystelser og har samlet sorte tordenskyer over deres hoveder; men de står over for hinanden, viger ikke af stedet og bare dræber hinanden. Hvis et menneske ikke får søvn i tre døgn, så bliver det sygt og husker dårligt; men de har ikke lukket et øje hele ugen igennem, og de er alle sindssyge. Derfor føler de intet, viger ikke og vil slås, til de alle er dræbt. Der fortælles, at nogle bataljoner manglede patroner og bomber, så anvendte de sten, de kvalte hinanden med de bare hænder, bed hinanden som hunde. Hvis resten af disse mennesker vender hjem, vil de have fået hugtænder som ulve; men de kommer aldrig tilbage, de har mistet forstanden og vil alle blive dræbt. Deres hoveder er fuldstændig forvirrede, de forstår intet, og hvis man pludselig drejer dem omkring, så begynder de at skyde på deres egne folk i den tanke, at de slås med fjenden.

Underlige rygter … Underlige rygter, der meddeles hviskende, mens man blegner af rædsel og grufulde anelser. Bror, bror, hør, hvad der fortælles om den røde latter! Man siger, at der er dukket nogle spøgelsesagtige regimenter op, hele horder af skygger, der fuldstændig ligner levende

mennesker. Om natten, når de sindssyge mennesker blunder et øjeblik, eller midt i dagens vildeste kamp, når selve den lyse dag bliver til et spøgelse, dukker de pludselig op og skyder med spøgelsesagtige kanoner, opfylder luften med et mystisk skrald, og menneskene, de levende, men sindssyge mennesker, begynder, bestyrtede af det uventede fænomen, en rasende kamp imod den gengangeragtige fjende; de mister forstanden af rædsel, bliver pludselig gråhårede og dør. Gengangerne forsvinder lige så pludseligt, som de dukker op, og der indtræder stilhed; men rundt omkring på marken ligger nye, lemlæstede lig, – hvem har dræbt dem? Ved du, broder, hvem der dræbte dem?

Når der mellem to kampe indtræder stilstand, og fjenden er langt borte, knalder pludselig i nattens mørke et enkelt, forskræmt skud. Så springer alle op, og alle skyder ind i mørket, de skyder længe, i flere timer, – ind i det tavse stumme mørke.

Hvem ser de der? Hvad er det for et skrækkeligt væsen, der viser dem sit tavse billede, der udånder rædsel og vanvid? Du ved det, bror, og jeg ved det; de andre ved det endnu ikke, men de føler det allerede og spørger blegnende: Hvorfor er der så mange sindssyge? Der har dog aldrig før været så mange sindssyge!

Og de søger at indbilde sig, at alt er som før, og at denne voldsgerning, verden øver over fornuften, ikke vil skade deres svage forstand.

Menneskene har da også før og til alle tider ført krig. Men aldrig er der forekommet noget lignende. Kamp er livets lov, siger de overbevist og roligt, men de blegner dog, deres øjne søger lægen og de råber nervøst:

"Vand, et glas vand, så snart som muligt!"

Disse mennesker ville gerne blive idioter, bare for at undgå at mærke, hvorledes deres forstand vakler, hvorledes deres dømmekraft bukker under i kampen med det meningsløse.

I disse dage. Mens menneskene et eller andet sted langt borte uophørligt myrdede hinanden, kunne jeg aldrig finde ro; jeg travede omkring, besøgte mange mennesker og hørte en mængde af samtaler om dette emne; jeg så en mængde af de modbydeligt smilende personer, der højtideligt forsikrede, at krigen ikke angik dem det mindste. Men endnu oftere mødte jeg en utilsløret, oprigtig rædsel, håbløse, bitre tårer og fortvivlelsens vilde skrig, når selve den høje fornuft anspændte alle sine kræfter og tvang menneskene til at udråbe deres sidste bøn, deres sidste forbandelse:

"Hvornår vil dog denne vanvittige krig slutte?"

Hos nogle bekendte, hvor jeg ikke havde været i lange tider, måske i flere år, traf jeg en sindssyg officer, der var sendt hjem fra krigen. Han var min skolekammerat, men jeg kendte ham ikke igen; selv hans moder havde ikke kunnet genkende ham; hvis han havde ligget et år i graven, ville han være vendt tilbage sig selv mere lig end nu. Han er blevet aldeles hvidhåret; hans ansigtstræk er ikke meget forandrede, men han tier og lytter til noget, vi andre ikke kan høre, – dette giver hans ansigt et så uhyggeligt præg af, at hans tanker er så langt borte, så fremmed for alle hans omgivelser, at man ikke vover at tiltale ham. Efter hvad der var blevet fortalt hans slægtninge, havde han mistet forstanden ved følgende tildragelse: Han stod i reserven, da det nærmeste regiment rykkede frem til bajonetkamp. Soldaterne stormede af sted og råbte hurra så højt, at de overdøvede

skuddene, – da ophørte pludselig skydningen, man hørte intet hurraråb mere, – på en gang blev der så stille som i graven, – de havde nået fjenden og bajonetkampen var begyndt. Og denne stilhed havde hans forstand ikke kunnet udholde.

Nu er han rolig, når man taler, støjer, skriger omkring ham; så lytter han og venter; men så snart der indtræder et øjebliks stilhed, knuger han sit hoved mellem hænderne, styrter sig imod væggen, imod møbler, og får en slags epileptisk anfald. Han har mange slægtninge, der skiftevis er hos ham og støjer omkring ham; men om natten, de lange, tavse nætter, passes han af sin gamle, gråhårede fader, som også er lidt sindsforvirret. Han har forsynet sønnens værelse med stærkt dikkende ure, der slår næsten uafbrudt, det ene efter det andet, og nu er han i færd med at indrette en slags hjul, der skal ligne en ustandselig klapper. Alle nærer de et stærkt håb om, at den syge skal blive rask, for han er kun syvogtyve år gammel, og for tiden er stemningen endog ganske livlig

De klæder ham i elegant civildragt, drager omhyggelig omsorg for hans ydre, og med sit hvide hår og det endnu unge, tankefulde ansigt, opmærksom, fuld af værdighed 1 sine langsomme, matte bevægelser, er han dog smuk.

Da de havde fortalt mig alt om ham, gik jeg hen til ham og kyssede hans hånd, som aldrig mere vil løftes til slag mod noget menneske, – og ingen blev særlig forbavset over dette. Kun hans purunge søster tilsmilede mig med øjnene og var fra nu af så opmærksom imod mig, som om jeg var hendes udvalgte og hun elskede mig over alt i verden. Hun var så kærlig imod mig, at jeg var nær ved at fortælle hende om mine mørke, tomme værelser, hvor jeg føler mig mere end ensom – underlige hjerte,

som har så svært ved at slippe håbet … Hun indrettede det således, at vi kom til at være alene.

"Hvor De er bleg og hvilke mørke ringe De har om øjnene," sagde hun venligt. "Er De syg? Sørger De over Deres broder?"

"Jeg sørger over alle. Desuden er jeg heller ikke rask."

"Jeg ved, hvorfor De kyssede hans hånd. De andre forstod det ikke. Det var, fordi han er sindssyg, ikke sandt?"

"Jo, netop."

Hun faldt i tanker og lignede sin broder, – kun var hun meget ung.

"Men vil De –" hun holdt inde og rødmede, men sænkede ikke øjnene, "vil De tillade mig at kysse Deres hånd?"

Jeg faldt på knæ foran hende og bad:

"Velsign mig!"

Hun blegnede let, veg tilbage og hviskede ganske sagte:

"Jeg er ikke troende."

"Jeg heller ikke."

Hendes hænder hvilede et øjeblik på mit hoved.

"Ved du –" sagde hun "- at jeg rejser derover?"

"Ja, rejs blot. Men du vil ikke kunne holde det ud."

"Det ved jeg ikke. Man de trænger til omsorg, som du og min broder. De har ingen skyld i det. Vil du tænke på mig?"

"Ja. Og du?"

"Jeg vil også tænke på dig. Farvel!"

"Farvel for bestandig!"

Jeg blev rolig og følte mig lettet – som om jeg allerede havde overlevet det frygteligste, der ligger i døden og vanviddet. Og i går var jeg for første gang rolig og betrådte mit hus uden angst, åbnede døren til min broders kabinet og sad længe ved hans

skrivebord. Og da jeg om natten pludselig vågnede som af et let stød og hørte, hvorledes den tørre pen kradsede hen over papiret, blev jeg slet ikke forskrækket og tænkte næsten smilende: Arbejd, broder, arbejd! Din pen er slet ikke tør – den er dyppet i levende menneskeblod. Det gør ikke noget, at dine små blade synes at være tomme – i deres uhyggelige tomhed taler de mere om krig og fornuft, end alt det, som er skrevet af de klogeste mennesker. Arbejd, broder, arbejd!

... Men i morges læste jeg, at slaget vedvarer, og jeg overvældedes på ny af en frygtelig uro og af en følelse, som om noget styrtede sammen i min hjerne. Det kommer, det er nær – det er allerede på tærsklen af disse tomme, lyse værelser.

Du må i hvert fald mindes mig, min kære pige:

"Jeg mister forstanden. Tredive tusind dræbte!"

Tredive tusind .....

Syttende brudstykke

… Der raser underlige, blodige slagsmål rundt om i byen.
Rygterne er dunkle og frygtelige …

Attende brudstykke

Da jeg i morges i avisen gennemså den uendelige liste over de dræbte, opdagede jeg et kendt navn – min søsters kæreste, en officer, der blev indkaldt sammen med min broder, er dræbt og en time senere bragte postbuddet mig et brev, adresseret til min broder, og på konvolutten genkendte jeg den dødes håndskrift, – det var altså et brev fra en død til en anden død. Men det er alligevel bedre end det tilfælde, når en død skriver til en levende; der blev fortalt mig om en moder, som en hel måned igennem modtog breve fra sin søn, efter at hun havde læst i avisen om hans grufulde død – han var blevet sønderrevet af en bombe. Han havde været en kærlig søn, og hvert eneste af hans breve var fulde af kærlige, beroligende ord og et ungt, naivt håb om en kommende lykke. Han var død, men hver eneste dag kom med en satanisk punktlighed breve, der fortalte om livet, og moderen ophørte efterhånden at tro, at han var død, – og da der så til sidst gik en, to og tre dage, uden at hun fik brev, da dødens uendelige stilhed indtrådte, greb hun sønnens store, gamle revolver og skød sig i brystet. Men hun døde vistnok ikke, – jeg ved det ikke bestemt.

Jeg betragtede længe konvolutten og tænkte:

"Han har holdt den i sine hænder, – han har givet sin oppasser penge og denne er gået hen i en eller anden butik og har købt den, – han har lukket den og derpå måske selv lagt brevet i en postkasse. Så begyndte hjulet i den komplicerede mekanisme, der hedder posten, at bevæge sig. Og brevet fløj gennem skove, marker, byer, det gik igennem flere hænder, men nærmede sig ustandseligt sit bestemmelsessted. Og mens

han hin sidste morgen trak sine støvler på – ilede brevet videre og videre; han blev dræbt, men det gik stadig videre; han blev kastet i en grav og dækket med andre lig og med jord – men brevet fløj videre gennem marker, skove og byer. – Et håndgribeligt spøgelse, indesluttet i en gråstemplet konvolut. Og nu holder jeg det i mine hænder."

Her er brevets indhold. Det er skrevet med blyant på nogle papirslapper og ikke afsluttet; der må være kommet et eller andet i vejen.

"... Først nu forstår jeg krigens store glæde; denne ældgamle, primitive nydelse i at dræbe mennesker – disse kloge, listige, snu skabninger, der er umådeligt mere interessante end de vildeste dyr. Stadig at berøve andre livet – det er lige så herligt som at spille lawn-tennis med planeter og fiksstjerner. Stakkels ven, hvor jeg beklager dig, at du ikke er her hos os, men må kede dig derhjemme i det flove hverdagsliv. Her i dødens atmosfære ville du have fundet det, du evigt higede efter med dit urolige, ædle hjerte. Den blodige fest – i denne noget fortærskede sammenligning skjuler sig selve sandheden. Vi vader i blod til knæene, og man bliver svimmel af denne *rødvin*, som mine tapre fyre spøgende kalder det. Det, at drikke fjendens blod – er aldeles ikke så dum en skik, som vi tænker: – de vidste nok, hvad de gjorde .....

... Ravnene skriger. Hører du: Ravnene skriger. Hvor kommer alle de ravne fra? Himlen formørkes af dem. De sidder lige ved siden af os, de er ikke mere bange, men følger os alle vegne, – og vi befinder os stadig under deres sværme som under en sort kniplingsparasol, som under et gyngende træ med sorte blade. En af dem fløj tæt ind mod mit ansigt og ville hakke mig, – den

tænkte måske, at jeg var død. Ravnene skriger og dette foruroliger mig lidt. Hvor kommer de dog fra?

I går slagtede vi fjenderne, mens de lå og sov. Vi listede os ganske sagte hen til dem, næsten uden at berøre jorden med fødderne, sådan som man lister sig efter vildt; vi krøb så listigt og forsigtigt frem, at vi ikke rørte et eneste lig og ikke skræmte en eneste ravn op. Vi kom listende som skygger, og natten skjulte os. Jeg gjorde det af med forposten; jeg væltede ham omkuld og kvalte ham med bare hænder for at han ikke skulle skrige. Forstår du: det mindste skrig – så var det hele ødelagt. Men han skreg ikke. Han fik sikkert ikke en gang tid til at begribe, at han blev dræbt.

De lå alle og sov omkring de ulmende bål. De sov så roligt som hjemme i deres senge. Vi var mere end en time om at slagte dem, og kun nogle få af dem vågnede, inden de fik deres banesår. De hylede og bad selvfølgelig om skånsel. De bed som hunde. En bed fingeren af min venstre hånd, som jeg uforsigtigt nok ville holde hans hoved fast med. Han bed mig en finger af. Men jeg skilte hans hoved helt fra kroppen; hvad synes du, er vi så ikke kvit? At de ikke vågnede alle sammen! Man kunne høre, hvorledes benene knasede og den bløde lyd af kødet, der blev skåret igennem. Derpå klædte vi dem helt af og delte deres klædninger imellem os. Du må ikke blive vred over denne lille spøg, min ven. Du med dit pedanteri vil sikkert sige, at det lugter temmelig stærkt af et røvertog, men vi selv er jo næsten nøgne, fuldstændig lasede. Jeg selv har i lang tid gået med en slags kællingetrøje og ligner snarere en kælling end den "sejrrige hærs" officer.

A propos: Du er jo gift og man skulle egentlig ikke opvarte dig med sådanne ting men … forstår du? … kvinderne … Fanden i vold. Jeg er ung og længes efter kærlighed! Vent lidt – var det ikke dig, der havde en kæreste? Det var vist dig, der viste mig en piges fotografi og sagde, at det var kæresten, og der stod skrevet noget sørgeligt, meget, meget sørgeligt bag på fotografiet. Og så græd du. Det er længe siden, jeg husker det knapt; i krigen har man jo ikke tid til at give sig af med hjertesager. Og så græd du. Hvad græd du for? Fordi der stod skrevet noget så sørgeligt, så sentimentalt? Og så græd du – græd og græd ustandselig … Hvor en officer må skamme sig over at græde! … Ravnene skriger. Hører du, min ven, – ravnene skriger. Hvorfor skriger de?"

Her var blyantskriften udvisket og underskriften ulæselig.

Og mærkværdigt nok, det gjorde mig ikke en smule ondt for den dræbte. Jeg kunne ganske tydeligt forestille mig hans ansigt, der var blidt og fint som en kvindes: røde kinder, klare og morgenfriske øjne, et så dunet og blødt skæg, at det måske også ville have klædt en kvinde. Han elskede bøger, blomster og musik, afskyede alt råt og skrev digte, – min broder, som kritiker, forsikrede, at digtene var udmærkede. Og de skrigende ravne, blodbadet og døden dannede en grænseløs, grufuld kontrast til alt, hvad jeg kendte og huskede hos ham.

… Ravnene skriger …

Og pludselig, i et sindssvagt, umådelig lykkeligt øjeblik syntes det mig så klart, at alt hvad han havde skrevet, var løgn, og at der ingen krig var. Der var ingen dræbte, ingen lig, ingen rædsel, der opstod i en rystet, hjælpeløs hjerne. Jeg ligger på ryggen og ser, som så ofte i min barndom, en frygtelig drøm:

Nogle tavse, gyselige værelser, der er lagt øde af død og skræk, og selv holder jeg et sælsomt brev i hånden … Min broder er i live og hele familien sidder ved tebordet, og jeg hører servicets klirren …

… Ravnene skriger …

Nej – det andet er dog sandt. Ulykkelige Jord, det er alligevel sandt. Det er ikke et påfund af en dåre eller af en ørkesløs skribent, der jager efter billige effekter. Ravnene skriger. Hvor er min broder? Han var godmodig og ædel og ønskede ikke ondt over nogen. Hvor er han? Jeg spørger jer, I forbandede mordere! For hele verdens åsyn spørger jeg jer, forbandede mordere, ravne, der sidder på ådslet, fordærvelige, sløve rovdyr! I er jo rovdyr. Hvorfor har I dræbt min broder? Hvis I havde et menneskeligt ansigt, ville jeg slå jer i det, men I har intet ansigt, kun et rovdyrs snude. I forestiller jer, som om I var mennesker, men jeg ser jeres klør under handskerne, rovdyrets flade pande under hatten; i jeres kloge taler hører jeg den skjulte dyriskhed, jeg hører klirren af rustne lænker. Og med al mine sorgers, mine smerters og mine skændede tankers voldsomhed forbander jeg jer, fordærvelige, sløve dyr!

Sidste brudstykke

"... af jer venter vi livets fornyelse!" råbte taleren, mens han anstrengte sig for at holde sig oprejst på en lille stensøjle, fægtede med armene for at holde balancen og svingede med en fane, i hvis bugtende folder man læste inskriptionen: "Ned med krigen".

"I unge, I, som har livet for jer, I må frelse jer selv og de kommende slægter for denne rædsel, fra dette vanvid. Vi har ikke kræfter til at bære det længere, blodet blinder vore øjne, himlen styrter sammen over vore hoveder, jorden åbner sig under vore fødder. Kære mennesker ..."

Mængden brummede gådefuldt og talerens stemme druknede undertiden i dette kogende, truende brus.

"... Kan være, at jeg har mistet forstanden, men jeg siger sandheden. Min fader og min broder ligger derovre og rådner som ådsler. Tænd bål, grav gruber, tilintetgør og begrav alle våben. Riv kasernerne ned, tag galskabens pralende dragt af menneskene og riv den stykker. Kræfterne svigter os til at bære det længere ... Folk dør ..."

En høj, robust fyr gav ham et slag, så han faldt ned fra stensøjlen; fanen løftedes endnu en gang og faldt så til jorden. Jeg fik ikke tid til at se ansigtet på det menneske, der tildelte slaget, for nu forvandledes alt til et vildt kaos. Alt kom i bevægelse, i oprør, skreg og hylede; sten og favnestykker suste gennem luften, knyttede næver løftedes i vejret og slog løs på den, der var nærmest. Jeg løftedes af mængden som af en kogende, brølende bølge, blev båret flere skridt bort og med kraft slynget imod et plankeværk; derpå førtes jeg atter tilbage,

så til en helt anden side, og til sidst blev jeg trængt tæt op til en brændestabel, der hældede stærkt og truede med at styrte ned på os.

Der hørtes en tør, knitrende og brasende lyd imod bjælkerne, så blev der pludselig stille, – da lød atter en mægtig brummen som af et uhyre gab, frygtelig som en vild naturmagt. Og atter knitrede og knasede det; en eller anden styrtede om ved siden af mig, og blodet strømmede ud af et rødt hul, der, hvor øjet havde været. Et tungt brændestykke drejede sig omkring i luften og ramte mig med den ene ende i ansigtet; |eg styrtede om og krøb på alle fire mellem trampende fødder, indtil jeg nåede et frit rum. Så klatrede jeg over nogle plankeværker, hvorved jeg knækkede mine negle, og krøb op på en brændestabel; den styrtede sammen under mig og jeg faldt ned sammen med en katarakt af bragende favnestykker, og med stort besvær arbejdede jeg mig ud af brændebunken; men nærmere og nærmere bag mig hørte jeg den øredøvende buldren, hylen og brølen. Et steds ringede en kirkeklokke, – så fulgte en bragen, som om et femetages hus styrtede sammen. Det var, som om tusmørket stod stille og ikke ville vige for natten, og som om brølene og skuddene var rødfarvede og forjagede mørket. Da jeg var sprunget ned fra det sidste plankeværk, befandt jeg mig i et snævert, kroget stræde, der lignede en korridor mellem to blinde vægge; jeg satte i løb og løb længe, men det viste sig, at strædet var blindt, det spærredes af et plankeværk, og bag det sås på ny de mørke brænde- og bjælkestabler. Og atter krøb jeg over disse vældige, bevægelige, gyngende stabler, faldt ned i en slags brønd, hvor der var stille og lugtede af fugtigt træ; jeg kravlede op igen og

vovede ikke at se tilbage, men af det rødlige, uklare skær, der lå over de sorte bjælker og gav dem udseende af faldne kæmper, vidste jeg alligevel, hvad der foregik. Blodet strømmede ikke mere fra mit forslåede ansigt, dette blev livløst og underligt fremmed som en gibsmaske; jeg følte næsten ingen smerter. I en af de sorte åbninger, hvor jeg styrtede ned, fik jeg, så vidt jeg husker, ondt og mistede bevidstheden, men jeg husker ikke bestemt, om det virkelig skete eller om det blot forekom mig således; jeg husker kun, at jeg løb.

Derpå løb jeg længe omkring i en mængde ukendte gader, hvor lygterne ikke var tændt, mellem sorte, ligesom uddøde huse, og det var mig umuligt at finde ud af deres stumme labyrint. Jeg burde stå stille og se mig omkring for at finde den rigtige retning, men det var mig umuligt, – bag mig lød det endnu fjerne bulder og brølen, som dog nærmede sig mere og mere; undertiden, ved en brat vending, slog det mig lige i ansigtet, rødt, indsvøbt i skyer af mørkerød, hvirvlende røg; så vendte jeg om og løb længe omkring, indtil jeg atter hørte det bag mig.

På et hjørne så jeg en lysstribe, der forsvandt, idet jeg nærmede mig, – det var en butik, der hastigt blev lukket. Gennem en bred sprække bemærkede jeg en stump af en disk og en bøtte, så blev alt pludselig indsvøbt i en tavs, lurende tåge. I nærheden af butikken traf jeg et menneske, der kom løbende mig i møde; vi var nær stødt sammen i mørket, men standsede i et par skridts afstand. Jeg ved ikke. Hvem han var, jeg så blot den mørke, opskræmte silhuet.

"Hvor kommer du fra?" spurgte han.

"Derfra."

"Hvor løber du hen?"

"Hjem."

"Å! Hjem?"

Han tav et øjeblik, men styrtede sig pludselig over mig og ville kaste mig over ende, hans kolde fingre søgte begærligt min strube, men blev viklet ind i klæderne. Jeg bed ham i hånden, rev mig løs og ilede af sted, og han forfulgte mig længe gennem de øde gader, som genlød af hans støvlers tunge trampen.

Men så blev han tilbage, han begyndte måske at mærke den brændende smerte af biddet.

Jeg ved ikke, hvorledes jeg kom ind i min egen gade.

Her var lygterne heller ikke tændt, og husene stod som uddøde, uden et eneste lys; jeg ville også være løbet igennem denne gade uden at genkende den, hvis jeg ikke tilfældigt havde løftet øjnene og opdaget mit eget hus. Men det varede længe, inden jeg blev sikker i sagen, – selve huset, hvor jeg havde boet i så mange år, forekom mig fremmed i denne underlige, døde gade, der fremkaldte et sørgeligt, besynderligt ekko af mit heftige åndedræt. Så overvældedes jeg pludselig af en knugende angst ved tanken om, at jeg kunne have mistet mine nøgler, da jeg faldt, og det kostede mig stort besvær at finde dem, skønt de lå i yderlommen. Og da nøglen smækkede i låsen, gentog ekkoet lyden så stærkt og mærkeligt, som om alle døre i gadens døde huse på én gang blev åbnede.

Først skjulte jeg mig i kælderen, men her blev det mig snart for trist og uhyggeligt, og det begyndte at flimre for mine øjne; så smøg jeg mig ganske stille op i lejligheden.

Famlende mig frem i mørket låsede jeg alle dørene efter mig, og da jeg havde tænkt mig lidt om, besluttede jeg at barrikadere

dem med møblerne; men da jeg begyndte at trække disse frem, opstod der en så uhyggelig støj i de ubeboede stuer, at jeg blev forskrækket.

"Jeg vil uden videre vente på døden. Det hele er jo så ligegyldigt," besluttede jeg.

Jeg gik hen til servanten, vaskede mit ansigt og tørrede mig i et lagen. Mit forslåede ansigt smertede stærkt, og jeg fik lyst til at se mig i spejlet. Jeg strøg en tændstik, og ved dens svage, flakkende lys stirrede mig i mørket noget så uhyggeligt og skrækkeligt i møde, at jeg øjeblikkelig kastede tændstikken fra mig. Næsebenet var vistnok knust.

"Nu kan det også være lige meget," tænkte jeg. "Nu er der ingen, der skal se den."

Jeg følte mig helt oplivet. Med underlige gestus og grimasser, som om jeg stod på en scene og forestillede en tyv, begav jeg mig ind til buffet'en for at finde nogle madrester. Jeg vidste godt, at alle disse gestus og grimasser aldeles ikke var på sin plads, men jeg syntes, det var morsomt. Og også mens jeg spiste, gjorde jeg en masse grimasser og bar mig ad, som om jeg var meget grådig.

Men stilheden og mørket skræmte mig. Jeg åbnede den øverste rude mod gården og lyttede. Først forekom det mig – måske fordi al kørsel var ophørt – at det var aldeles stille. Jeg hørte heller ingen skud. Men snart kunne jeg tydeligt skelne et fjernt brus af stemmer, råb, en bragen af noget, der styrtede sammen, og høj latter. Lydene blev stærkere og stærkere. Jeg så op mod himlen, den var mørkerød, og skyerne jog hastigt hen over den. Skuret lige overfor, gårdens stenbro og hundehuset var overgydt af samme rødlige skær.

"Neptun!" kaldte jeg ganske sagte på hunden.

Men alt var stille i hundehuset, og ved siden af det så jeg i den rødlige belysning en stump skinnende kæde. De fjerne råb og bulderet af sammenstyrtede bygninger blev stærkere og stærkere, og jeg lukkede vinduet.

"De kommer herhen!" tænkte jeg og begyndte at overveje, hvor jeg skulle skjule mig. Jeg åbnede kakkelovnen, undersøgte kaminen, lukkede skabene op, men intet af dette duede. Jeg mønstrede alle værelser, undtagen kabinettet, som jeg ikke ønskede at betræde, for jeg vidste, at han sad i sin stol ved bordet, der var overlæsset ned bøger, og nu ville det være mig ubehageligt at se ham.

Lidt efter lidt begyndte det at forekomme mig, at jeg ikke gik alene omkring i stuerne, men at tavse skikkelser gled forbi mig i mørket. De strøg så tæt forbi, at de næsten berørte mig, og en gang følte jeg et isnende koldt pust i nakken,

"Hvem er her?" spurgte jeg hviskende, men fik intet svar.

Jeg trak gardinet op – og tumlede tilbage.

"Er det kommet så vidt?" udbrød jeg.

"Kald på min hustru, hun har endnu ikke set det," befalede min broder.

Da jeg atter begyndte at gå, fulgte de efter mig, tavse og skrækkelige. Jeg vidste godt, at det kun var noget, jeg indbildte mig, fordi jeg var syg, og at jeg øjensynlig begyndte at få feber, men jeg kunne ikke betvinge angsten, som fik hele legemet til at ryste som i kuldegysning. Jeg følte til mit hoved, der brændte som ild.

"Jeg vil hellere gå derind," tænkte jeg. "Han er dog i det mindste min broder."

Han sad i sin stol ved bordet med alle bøgerne, forsvandt ikke, da jeg trådte ind. Et rødligt lys trængte ind gennem de nedrullede gardiner, men det belyste intet, og jeg kunne næppe skelne ham. Jeg satte mig lidt afsides på en divan og ventede. Der var ganske stille inde i værelset, men derudefra hørtes et sagte brus, en bragen af noget, der styrtede sammen, og enkelte råb. De nærmede sig. Det purpurrøde skær blev stærkere og stærkere, og nu kunne jeg allerede se ham i stolen, – en sort jernprofil, der strejfedes at en smal, rød stribe.

"Bror!" kaldte jeg.

Men han tav, ubevægelig og sort som en statue. I værelset ved siden af knirkede et gulvbræt, – og så blev der så besynderligt stille, som det kun er der, hvor der er mange døde. Alle lyde døde hen, og selve det purpurrøde skær fik en mystisk tone af dødens tavshed, blev ubevægelig og noget mattere. Jeg tænkte, at det var fra min broder, stilheden udstrømmede, og spurgte ham om det.

"Nej, det er ikke fra mig," sagde han. "Se ud af vinduet."

Hun sad i spisestuen og syede; men da hun så mit ansigt, rejste hun sig lydigt, stak nålen i sytøjet og fulgte mig. Jeg rullede op for alle vinduer, og det purpurrøde lys strømmede frit ind gennem de brede åbninger, men underligt nok, der blev ikke lysere i værelset, det mystiske tusmørke forblev uforstyrret, kun vinduerne luede som store, røde firkanter.

Vi trådte hen til vinduet. Helt inde fra husets mur, fra karnissen begyndte en jævn, ildrød himmel, skyfri, stjerneløs, uden sol, og strakte sig langt bort i horisonten. Og under denne himmel lå en lige så jævn, mørkerød mark, dækket med lig. Ligene var nøgne og deres fodsåler var vendt imod os, så at vi

kun så disse og hagernes firkanter. Alt var stille – de var øjensynligt alle døde, og der var ingen forglemte tilbage på den uendelige mark.

"Der bliver flere og flere," sagde min broder.

Han stod også ved vinduet, og her var vi nu alle – moder, min søster og alle, som boede i huset. Jeg så ikke deres ansigter, men kendte dem på stemmerne.

"Det er et synsbedrag," mente min søster.

"Nej, det er virkelighed. Se blot."

Det var virkelig, som om der blev flere og flere lig. Vi anstrengte os for at finde årsagen til det og opdagede følgende: ved siden af et lig, hvor der før var en fri plads, dukkede pludselig et andet lig op; det var øjensynlig selve jorden, der udspyede dem. Snart var alle fri pletter optaget, og jorden blev lysere af de blegrøde legemer, der lå i rækker, med nøgne fodsåler vendt imod os. Og nu blev det også lysere inde i stuen af det blegrøde, spøgelsesagtige genskær.

"Se, der er ikke mere plads," sagde min broder.

Moder udbrød:

"En af dem er allerede herinde!"

Vi vendte os om og så – at et blegrødt legeme med tilbagebøjet hoved lå der midt på gulvet. Og straks dukkede et andet op ved siden af, og nu et tredje. Jorden spyede dem ud, det ene efter det andet, og snart var alle værelser fyldt af regelmæssige rækker blegrøde, døde legemer.

"Der er også nogle inde i børneværelset," sagde barnepigen. "Jeg har set dem."

"Lad os gå bort herfra," sagde min søster.

"Ja, men det er jo umuligt at komme forbi," svarede min broder. "Se bare."

Og virkelig, – deres nøgne fødder berørte os allerede, og de lå aldeles tæt ved siden af hinanden. – Pludselig kom de i bevægelse og en skælven fo'r over dem, – de løftedes op i samme regelmæssige rækker: det var andre døde, som dukkede op af jorden, løftede dem i vejret og indtog deres plads.

"De kvæler os!" udbrød jeg. "Vi må redde os gennem vinduet!"

"Det kan man ikke!" råbte min broder. "Det kan man ikke. Se, hvad der er!"

... Derude foran vinduet, i det purpurrøde, ubevægelige skær, stod selve *den røde latter*.

Om "Den røde latter"

Forfatter: Leonid Andrejev ((1871-1919)).
Org.udgave: I tidsskriftet *Сборнике товарищества "Знание"* (et kvartalsskrift med noveller, romaner, digte etc. af både russiske og udenlandske forfattere fra forlaget "Snanie"), St. Petersborg 1904.
Denne udgave baseret på: Leonid Andrejev: *Den røde Latter.* Oversat fra russisk og med forord af J. Jurjanowski. Føljeton i ugebladet *Solidaritet* 09.05.1914-10.10.1914.
Oversætter: Johannes Jurjanowski (1874-?).
Redigeret af: Kim N. Jensen.

ISBN 978-87-7628-195-3
2. ebogsudgave, tidligere udgave ISBN 978-87-7979-475-7 (Ølstykke 2016).

© 2025 eBibliotek 1800
www.ebib1800.dk

Indhold

Forside
Ophavsret og brugsbetingelser
Oversætterens forord
1. del
    Første brudstykke
    Andet brudstykke
    Tredje brudstykke
    Fjerde brudstykke
    Femte brudstykke
    Sjette brudstykke
    Syvende brudstykke
    Ottende brudstykke
    Niende brudstykke
2. del
    Tiende brudstykke
    Ellevte brudstykke
    Tolvte brudstykke
    Trettende brudstykke
    Fjortende brudstykke
    Femtende brudstykke
    Sekstende brudstykke
    Syttende brudstykke
    Attende brudstykke
    Sidste brudstykke
Om "Den røde latter"